

ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΣΥΝΑΛΟΙΦΗΣ ΚΑΙ ΧΑΣΜΩΔΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ *

«Χασμωδία» ὀνόμασαν οἱ μεταγενέστεροι γραμματικοὶ τὴ συνάντηση δύο φωνηέντων μέσα στὴν ἴδια λέξη ἢ τοῦ τελικοῦ τῆς προηγούμενης μὲ τὸ ἀρχικὸ τῆς ἐπόμενης. Ἡ συνάντηση αὐτὴ τοὺς ἦταν γιὰ διάφορους λόγους ἐνοχλητικὴ καὶ στὴν ἄρθρωση καὶ στὴν ἀκοή. Γι' αὐτὸ συνήθως, κατὰ τρόπο ὅμως διάφορο ἀνάλογα μὲ τὶς διαλέκτους καὶ τὴν ἐποχὴ πού ἡ χασμωδία σχηματίστηκε, παραμεριζόταν τόσο στὴ ζωντανὴ καθημερινὴ ὁμιλία, ὅπως καὶ στὸ γραπτὸ λόγο, ἰδίως τὸν ἔμμετρο, μὲ μιὰ ἀλλαγὴ στὸ σύμπλεγμα τῶν δύο φωνηέντων. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ ὀνομάστηκε πάλι ἀπὸ τοὺς γραμματικούς «συναλοιφή ἢ συναλιφή» καὶ παρουσιάζεται μὲ δύο μορφές:

Α' τὴν ὑποχωρητική, πού γίνεται μέσα στὴ λέξη καὶ λέγεται «συναίρεση» (ποιέομεν - ποιούμεν).

Β' τὴν προαιρετική, πού γίνεται ἀνάμεσα σὲ δύο λέξεις, γι' αὐτὸ καὶ χαρακτηρίζεται ὡς φαινόμενο τῆς «συντακτικῆς φωνητικῆς»¹ καὶ ὀνομάζεται, ἀνάλογα μὲ τὸ ἀποτέλεσμα²:

1. Ἐκθλιψη, ὅταν χανόταν τὸ τελικὸ βραχύχρονο φωνῆεν τῆς προηγούμενης λέξης, ὅποτε στὴ θέση τοῦ ἔμπαινε ἀπόστροφος (μετ' ἔμοῦ).

2. Ἀφαίρεση, ὅταν χανόταν τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν τῆς ἐπόμενης λέξης ὅποτε στὴ θέση τοῦ ἔμπαινε πάλι ἀπόστροφος (ᾧ γαθέ).

3. Κράση, ὅταν τὸ ἀρχικὸ καὶ τὸ τελικὸ φωνῆεν συγχωνεύονταν σὲ ἓνα μακρὸ, πού ἐπάνω τοῦ ἔμπαινε σὲ σχῆμα ψιλῆς ἢ κορωνίδα· (τὰ ἄλλα -

* Τὸ ἄρθρο αὐτὸ τοῦ ἀλησμόνητου συναδέλφου καὶ συνεργάτη στὴ διεύθυνση τῆς συντάξεως τῶν Ἑλληνικῶν ἦταν γραπτὸ νὰ δημοσιευτῆ μετὰ τὸν ἀδόκητο χαμό του. Τὸ εἶχε παραδώσει ὁ ἴδιος λίγους μῆνες πρὶν, ἀλλὰ δὲν πρόφτασε νὰ δῆ οὔτε κἀν τὰ πρῶτα τυπογραφικὰ δοκίμια. Τὰ εἶχε πάρει μαζί του φεύγοντας ἀπὸ τὴ συνεδρίαση τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν τὸ ἴδιο βράδυ πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του [Σημ. τ. Συντ.].

1. Βλ. M. Lejeune, *Traité de phonétique grecque*, σ. 220.

2. Ἰπρέπει νὰ παρατηρηθῆ ὅτι στὸν ὀρισμὸ πού δίνει ὁ Διονύσιος Θράξ, Συμπλήρ. 1, σ. 112 (ἔκδ. G. Uhlig) «ἡ δὲ ἀπόστροφος τίθεται ὅτ' ἂν διὰ τὴν καλλιφωνίαν κουφίζηται τὸ ἐν φωνῆεν γράμμα, ὀπηγίκα δύο φωνήεντά εἰσιν ἐν μιᾷ λέξει», ἔνοεῖ «ἐν μιᾷ φράσει».

τᾶλλα, τὸ ὄνομα - τοῦνομα κτλ.), ἐκτός ἂν ἡ προηγούμενη λέξη ἦταν δασυνόμενο φωνῆεν ἢ δίφθογγος, ὅποτε διατηροῦνταν ἡ δασεία του (ὁ ἀνήρ - ἀνίρ, οὗ ἔνεκα - οὔνεκα).

Οἱ ὄροι χασμωδία καὶ συναλοιφή δὲν εἶναι σήμερα σημασιολογικά ἱκανοποιητικοί, σύμφωνα μὲ τίς νεώτερες ἀντιλήψεις γιὰ τὴ φύση τῶν φωνητικῶν ἀλλοιώσεων. Ὁ πρῶτος παράγεται ἀπὸ τὸ ἐπίθετο χασμώδης, καὶ προτιμήθηκε ἀπὸ τοὺς γραμματικούς ἐπειδὴ γιὰ μιὰ γλῶσσα, ὅπως ἡ ἑλληνική, μὲ σύμμετρη ἐναλλαγή συλλαβῶν ἀπὸ σύμφωνο καὶ φωνῆεν, ἡ ἀπουσία συμφώνου ἀνάμεσα σὲ φωνῆεντα ἦταν αἰσθητὴ σὰν χάσμα δυσάρεστο. Ὁ δεῦτερος παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα συναλείφω, ποὺ σήμαινε «συγκαλύπτω μὲ ἐπίχρισμα μιὰ χαραμάδα» καὶ χρησιμοποιήθηκε μὲ ἔννοια μεταφορική.

Ὡστόσο, σὰν καθαρὰ τεχνικοὶ ὄροι, διατηρήθηκαν στὴ γραμματικὴ παράδοση οἱ δύο αὐτὲς λέξεις μαζί μὲ τόσους ἄλλους γραμματικούς ὄρους παλαιούς, καὶ νομίζω πὼς μποροῦν νὰ μᾶς ἐξυπηρετοῦν καὶ στὸ παρὸν καὶ στὸ μέλλον, ἀφοῦ οἱ δοκιμὲς τῶν δημοτικιστῶν γραμματικῶν νὰ τοὺς ἀντικαταστήσουν μὲ νεώτερους καὶ ἐπιστημονικὰ ἀκριβέστερους στὴν πράξη δὲν βρῆκαν ἀπήχηση.

Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν παραπάνω γραμματικῶν ὄρων τόσο στὴν ἀρχαία ὅσο καὶ στὴ μεσαιωνικὴ καὶ τὴ νέα Ἑλληνικὴ, ἰσχύουν οἱ ἐπιφυλάξεις ποὺ ἔχουν ἀπὸ πολλοὺς ἐκφραστοῦν γιὰ τὴ φωνητικὴ φύση τῶν ἐπὶ μέρους μορφῶν τῆς συναλοιφῆς, ὅταν αὐτὴ παρουσιάζεται ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις: «Ἐν τῇ συνεκφορᾷ τῶν λέξεων», γράφει ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκης, «πολλάκις ἀποροῦμεν ἂν πρέπη νὰ χαρακτηρίσωμεν φαινόμενόν τι ὡς ἐκθλιψιν ἢ ὡς κρᾶσιν»¹. Ἰδιαιτέρα κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ὄρων αὐτῶν στὴ νέα Ἑλληνικὴ (λόγῳ διαφορῶν τῆς προφορᾶς ἢ δύνάτο καὶ νὰ κερνᾶται κατ' ἀρχαῖον τρόπον τελικός τις φωνῆεις φθόγγος λέξεων τινων μετ' ἄλλου ἐπομένου καὶ νὰ ἐκθλίβηται κατὰ νεώτερον»². Τὴν ἴδια ἀβεβαιότητα ἐκφράζει προκειμένου γιὰ φαινόμενα συναλοιφῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ ὁ E. Schwyzer: «Zwischen Kontraktion und Elision kann man auch schwanken, wenn die Kürze im Auslaut vor anlautender Länge stand»³.

Ἐξἄλλου συχνὰ δικαιολογεῖται ἀμφιβολία ἂν φαινόμενα συναλοιφῆς ἀνήκουν στὴν ὀμιλουμένη γλῶσσα ἢ εἶναι πλάσματα τῶν ποιητῶν, ποὺ ὑπαγορεύονται ἀπὸ ἀνάγκες τῆς στιχογραφικῆς τεχνικῆς. Στὰ ἀρχαῖα ποιητικὰ κείμενα παρουσιάζονται ἐκθλίψεις ὄχι μόνο πρὶν ἀπὸ κόμματα, ἐρωτηματικά καὶ τελεῖες⁴, ἀλλὰ καὶ σὲ περιπτώσεις «ἀντιλαβῆς», δηλ. ἐκεῖ ποὺ ἐναλλάσσονται

1. Γ. Ν. Χατζιδάκης, Ἀκαδημικά ἀναγνώσματα² 1, 271.

2. Στὸ ἴδιο 1, 272.

3. E. Schwyzer, *Griechische Grammatik* 1, 401.

4. M. Lejeune, ὁ.π., σ. 287.

τὰ πρόσωπα πού μιλοῦν, π.χ. σὺ δ', ἢ κατ' οἴκους ὡς ἔχιδ' ὑφειμένη Σοφ. Ἀντιγ. 531, — Ἀλλ' ἐκκνκλήθητ' — Ἀλλ' ἀδύνατον Ἀριστοφ. Ἀχ. 408. («Εἶναι προφανές»), γράφει ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκης, «ὅτι ἡ γένεσις τοῦ πάθους τοῦτου πρὸ τῆς στίξεως ... δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀληθής, ἦτοι δὲν ἠδύνατο ὄντως νὰ τελεῖται ἐν τῷ προφερομένῳ λόγῳ· ἀλλ' οἱ ποιηταὶ ἀναγκαζόμενοι ὑπὸ τοῦ μέτρου ἐπεξέτειναν τὴν χρῆσιν ταύτην ἐπὶ μᾶλλον, ἦτοι ἐποίουν τὸν στίχον ἄρτιον ὥσει ἔμελλε νὰ ἐκφωνηθῇ ὑπὸ ἐνὸς προσώπου καὶ ἄνευ διακοπῆς τινος»¹.

Ἡ παροῦσα μελέτη μου ἀφορᾷ κυρίως τὴ νέα Ἑλληνική, κοινὴ καὶ διαλέκτους. Τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας οἱ ἀντίστοιχες περιπτώσεις προτάσσονται ἀπλῶς ἐνδεικτικά, γιὰ νὰ συγκριθοῦν τὰ ἀντίστοιχα φαινόμενα τῶν τριῶν αὐτῶν φάσεων τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας, ὥστε νὰ φανῇ ποῦ ἡ νέα μας γλώσσα ἀκολούθησε τοὺς παλαιότερους κανόνες καὶ ποῦ χάραξε δικό της δρόμο.

Μὲ τὰ ἀρχαῖα φαινόμενα συναλοιφῆς καὶ χασμωδίας ἀσχολήθηκαν ὅλοι ὅσοι ἔγραψαν μικρὲς ἢ μεγάλες συστηματικὲς γραμματικὲς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς². Πληροφορίες γιὰ τὰ ἀντίστοιχα φαινόμενα τῆς μεσαιωνικῆς βρισκόμε στὴ μοναδικὴ Γραμματικὴ τοῦ Στ. Ψάλτη³. Γιὰ τὴ νέα Ἑλληνικὴ γενικὰ μᾶς βοηθοῦν οἱ παρατηρήσεις τοῦ Γ. Ν. Χατζιδάκη στὴν *Einleitung in die neugriechische Grammatik*, σσ. 335 κ.έ., στὰ *Μεσαιωνικά καὶ νέα Ἑλληνικά* 1, 202-265 καὶ στὴν Ἀθηνᾶ 24, 15 κ.έ., τὸ βιβλίο τοῦ Γ. Ψυχάρη, *Essais de grammaire historique néogrecque*, Παρίσι 1886, σσ. LIX - LXXIII, LXXIII - LXXVII, LXXXII - LXXXIII, τὰ βιβλία τοῦ L. Roussel, *Grammaire descriptive du roméique littéraire*, Παρίσι, σ. 13 κ.έ., καὶ τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη, *Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ* (τῆς δημοτικῆς), Ἀθῆνα 1941, σσ. 72-81, ἡ μελέτη τοῦ H. Pernot, *Phénomènes de contraction en grec moderne*, στὴ *Revue de Phonétique* 3(1913) 258-264 κ.έ. Εἰδικὰ γιὰ τὴν κράση τοῦ συμπλέγματος *ου-ε* ὑπάρχει ἡ δική μου πραγματεία «Ἡ κράση τοῦ συμπλέγματος *ου + ε* σὲ *ο* στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νέα Ἑλληνικὴ», δημοσιευμένη στὰ *Mélanges Merlier*, Ἀθῆνα 1951, σσ. 1-11.

Γιὰ τὶς ἐπὶ μέρος διαλέκτους καὶ ἰδιώματα βρισκόμε σκόρπιες ἀλλὰ χρήσιμες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὰ φαινόμενα συναλοιφῆς σὲ κάθε διάλεκτο ἢ ἰδίωμα, μελετώντας τὶς διάφορες γραμματικὲς τους, καὶ ἰδίως ἐκεῖνες ποῦ

1. Γ. Ν. Χατζιδάκη, ὁ.π., σ. 275, σημ. 1.

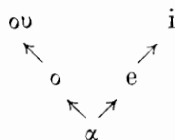
2. Βλ. πρῶχειρα Γ. Ν. Χατζιδάκη, ὁ.π., 1, 264-408, E. Schwyzer, ὁ.π., 1, 234-254, M. Lejeune, ὁ.π., σ. 213-236, Μ. Χ. Οἰκονόμου, *Γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 22 κ.έ.

3. St. Psaltes, *Grammatik der byzantinischen Chroniken*, Göttingen 1913, σσ. 60-65.

ἀσχολοῦνται ἐκτενῶς ἢ ἀποκλειστικὰ μὲ τὰ φωνητικὰ φαινόμενα, ὅπως λ.χ. τὰ βιβλία τοῦ Η. Pernot γιὰ τὴ Χίο, τοῦ Χ. Παντελίδου γιὰ τὴν Κύπρο, τοῦ Κ. Dieterich γιὰ τὰ Δωδεκάνησα, τοῦ Α. Τσοπανάκη γιὰ τὴ Ρόδο, τοῦ Α. Καραναστάση γιὰ τὴν Κῶ, τοῦ Α. Mirambel γιὰ τὴ Μάνη κ.ἄ.¹

Ἰδιαίτερα γιὰ τὸ ἰδιώμα τῆς Ἀπειράνθου Νάξου, πού, καθὼς θὰ δοῦμε, παρουσιάζει τὰ πιὸ τολμηρὰ καὶ νομοτελεῖ φαινόμενα συναλοιφῆς ἀνάμεσα σὲ ὅλα τὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα, πρέπει νὰ δηλωθῇ ἐδῶ ὅτι τὸ σχετικὸ ὕλικὸ τὸ χρωστοῦμε κυρίως στὶς 13 ἀνέκδοτες συλλογές τῆς κ. Διαλεχτῆς Ζευγώλη - Γλέζου, πού βρίσκονται στὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, καὶ κατὰ δεῦτερο λόγο στὴ βιβλιογραφία τοῦ ἰδιώματος αὐτοῦ².

Ὁ Η. Pernot³ ἀναφερόμενος στὰ φαινόμενα συναλοιφῆς τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, διαπιστώνει ὅτι οἱ συναιρέσεις σ' αὐτὴν εἶναι πιὸ ἀπλές ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες, ὅτι τὰ ὅμοια φωνήεντα, ὅπως γινόνταν καὶ παλαιότερα, συμπίπτουν σὲ ἓνα (Χί-ιος - Χῖος, χρυσοσχός - χρυσοσχός, διηγοῦμαι - διγοῦμαι)⁴, ἐνῶ στὰ ἀνόμοια φωνήεντα ἡ δύναμη γιὰ ἐπικράτηση πού ἀσκεῖ τὸ καθένα ἐπάνω στὸ γειτονικὸ του ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ βαθμὸ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ στόματος καὶ τῶν χειλιῶν πρὸς κάθετη κατεύθυνση (α-ο-ου) ἢ πρὸς ὀριζόντια κατεύθυνση (α-ε-ἰ), κατὰ τὸ καθιερωμένο σχῆμα

σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν κίνηση τῆς γλώσσας πρὸς τὸν οὐρανίσκο καὶ πρὸς τοὺς κοπτήρες· δέχεται δηλ. ὅτι κάθε φορά ἐπικρατεῖ σὲ βᾶρος τῶν ἄλλων φωνηέντων τῆς κλίμακας α-ο-ου-ε-ἰ τὸ προηγούμενο, ἀλλὰ πάντοτε μὲ ἐξάρτηση ἀπὸ ἓνα νέο παράγοντα, τὸν τόνο. Τὸ τονισμένο φωνῆεν ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἀνατρέπη

1. Η. Pernot, *Phonétique des parlers de Chio*, Παρίσι 1907, Χ. Παντελίδου, *Φωνητικὴ τῶν νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων Κύπρου, Δωδεκανήσου καὶ Ἰκαρίας*, Ἀθήνα 1929, Α. Tsopanakis, *Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes*, Ἀθήνα 1940, Τοῦ ἴδιου, *Τὸ ἰδιώμα τῆς Χάλκης*, Ρόδος 1949, Α. Καραναστάση, *Ἡ φωνητικὴ τῶν ἰδιωμάτων τῆς νήσου Κῶ*, Ἀθήνα 1963, Α. Mirambel, *Étude descriptive du parler Maniotie méridional*, Παρίσι 1929.

2. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Ἀπεράθου Νάξου, *Ἀθηνᾶ* 56 (1952) 215-273.

3. Η. Pernot, Phénomènes de contraction en grec moderne, *Revue de Phonétique* 3 (1913) 260.

4. G. N. Hatzidakis, *Einleitung*, σ. 335.

τὸν ἀρθρωτικὸ παράγοντα καὶ νὰ ἐπικρατῇ, ἂν καὶ κλειστότερο, σὲ βάρος τοῦ ἄτονου, ἂν καὶ ἀνοιχτότερου: καὶ εἶχα - κι εἶχα.

Καὶ οἱ δύο ὅμως αὐτοὶ μηχανικοὶ παράγοντες, ἀρθρωτικὸ ἀνοιγμα τοῦ στόματος καὶ τόνος, ὑπακούουν σὲ ἓνα νέο ἀντίπαλο, τὸν καθαρὰ ψυχολογικὸ, τὸν ὅρο τῆς μορφολογικῆς ὁμαλότητος, ποῦ, ὅταν οἱ φωνητικοὶ παράγοντες τὸν διαταράσσουν καὶ δημιουργοῦν γραμματικὴ ἀσάφεια, ἀντιτάσσει τῇ δικῇ του δύναμη καὶ τοὺς καταργεῖ. Ἔτσι στοὺς τύπους λέει, θὰ καῶ, τὸ -ει συνήθως δὲν ἐκθλίβεται καὶ τὸ -ῶ δὲν συναιρεῖται, γιατί δὲν τὸ ἐπιτρέπει ἡ ἀνάγκη τῆς μορφολογικῆς τάξεως καὶ σαφήνειας.

Στοὺς ὅρους ποῦ προσδιορίζουν τὸ μηχανισμό τῆς συναλοιφῆς καὶ τῆς χασμωδίας πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπόψη καὶ ὁ χρόνος, δηλ. τὸ πότε σχηματίστηκε τὸ φωνητικὸ σύμπλεγμα. Φαίνεται πῶς ἡ πραγματοποίηση κάθε φαινομένου συναλοιφῆς εἶναι προῖον διαδικασίας ποῦ ἀπαιτεῖ χρόνον πολὺ. Γι' αὐτὸ συμπλέγματα πρόσφατα, ποῦ σχηματίστηκαν ἀπὸ νεώτερη ἀποβολὴ ἐνδιάμεσου συμφώνου, ἀντέχουν περισσότερο στὴ συναλοιφή, γιατί ἐνισχύονται καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς συλλαβικῆς οἰκονομίας τῆς κάθε λέξεως, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴ μορφολογικὴ ἀναλογία ποῦ εἶδαμε πιὸ πάνω. Ἔτσι, σὲ πῆγμα τῶν κανόνων τῆς συναλοιφῆς, διατηροῦνται τόσες καὶ τόσες χασμωδίες, ὅπως πη(γ)ή, κά(θ)εσαι, ἄλο(γ)ο, φό(β)ος, ὁ (β)ασιλιάς, ὁ (γ)άμος, τὸ (γ)ομάρι, τὸ (δ)ικό μου, ὁ (δ)αίμονας, τοῦ (δ)ί(δ)ομε, τὰ (β)οῦδια, τὰ (δ)ώδεκα, κτλ.¹

Ἄνασταλτικὴ τέλος τῶν κανόνων τῆς συναλοιφῆς εἶναι ἡ σύγκρουσὴ τους μὲ ἄλλους φωνητικὸς κανόνες, ἐντελῶς διαφορετικοῦ περιεχομένου, ποῦ ὅμως ἔχουν τὴ δύναμη νὰ ματαιώσουν τὴ συναλοιφή καὶ νὰ ὀδηγήσουν σὲ ἄλλου εἶδους θεραπείες τῆς χασμωδίας. Αὐτὸ συμβαίνει σὲ διαλέκτους καὶ ιδιώματα ὅπου ἐπικράτησε ὁ νόμος τῆς προφυλακτικῆς ἀνομοίωσης τῶν συμπλεγμάτων ἀπὸ δυὸ ἀνοιχτὰ φωνήεντα, καθὼς ἀγέ(ρ)ας - ἀγίας, μέ(ρ)α - μία, κλαίω - κλίω, λέ(γ)ω - λιώ, δῶ(ρ)α - δοῦα, χῶ(ρ)α - χούα, ὦ(ρ)α - οῦα, γιά ὦρας - γιάουρας, ἀ(δ)εοφός - ἀεοφός - εἰοφός, κλά(δ)οι - κλέοι, πάει - πέει, ἄ(γ)ουρος - ἄβρος, ἄ(γ)ουρί(δ)α - ἄβρία, ἄ(λ)ογο - ἄουγο - ἄβγο, ρῶ(γ)α - ρουά - ρβά, ἄ(λλ)ο - ἄου - ἄβ κτλ.²

Ἡ πολλαπλότητα τῶν παραγόντων ποῦ ἐπηρεάζουν τὴ διαδικασίαν τῶν φαινομένων τῆς συναλοιφῆς μᾶς πείθει πῶς εἶναι μάταιον νὰ προσπαθοῦμε νὰ διαπιστώσουμε γενικοὺς κανόνες πρὶν ἐξετάσουμε τί συμβαίνει στὴν πράξη μὲ καθένα φωνητικὸ σύμπλεγμα χωριστὰ, καὶ μὲ βᾶση ὅχι μόνο τοὺς ἀρθρωτικούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς τονικούς καὶ χρονικούς παράγοντες, χωρὶς νὰ παραβλέ-

1. Βλ. X. Παντελίδου, *Φωνητική*, σ. 31.

2. N. P. Andriotis, *La loi de prophylaxie dans le vocalisme néo-grec*, Θεσσαλονίκη 1974. Πρβ. A. Tsopanakis, ὁ.π., σσ. 50, 51, 55, 58.

ψουμε τούς ψυχολογικούς - μορφολογικούς, τῶν ὁποίων ἡ ἀνασταλτικὴ δράση ἢ ἀδράνεια μόνον στὴν καθεμιὰ ἀπὸ τὶς πολλὰς ἐπὶ μέρους περιπτώσεις μπορεῖ νὰ παρουσιαστῇ.

Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ μὲ ἐπέσειε νὰ γράψω τὴν παροῦσα ἀναλυτικὴ μελέτη, παίρνοντας στὴ σειρά, ἕνα πρὸς ἕνα, ὅλους τοὺς δυνατοὺς συνδυασμοὺς φωνηέντων, ποὺ μὲ διάφορους τρόπους καὶ σὲ διάφορες ἐποχὲς σχηματίστηκαν στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Παρ' ὅλη τὴν προσπάθεια ποὺ ἔκαμα, δὲν μπορῶ νὰ εἶμαι βέβαιος ὅτι κατόρθωσα νὰ καλύψω ὅλες τὶς παραλλαγὰς τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν φαινομένου, οὔτε νὰ βρῶ πάντοτε τὸ κατάλληλο ὕλικό, ὥστε νὰ παρουσιάσω ἐδῶ ὅλες τὶς λύσεις ποὺ ἔδωσε στὸ φαινόμενο τῆς χασμωδίας ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα σὲ ὅλη τῆς τῆ γεωγραφικὴ ἔκτασιν καὶ τῆ διαχρονικὴ πορεία τῆς.

Ἐὰς θεωρηθῇ λοιπὸν ἡ ἐργασία μου αὐτὴ ὡς μιὰ ἀπλή συμβολὴ στὴν ἔρευνα τοῦ θέματος, ποὺ ἐπιδέχεται ἀναθεωρήσεις καὶ συμπληρώσεις ἀπὸ ἐκείνους ποὺ θὰ συνεχίσουν στὸ μέλλον τὴν σπουδὴ τῆς γλώσσας μας. *Vivant sequentes.*

Σημείωση. Στὴν ἐξέτασιν τῶν φωνηεντικῶν συμπλεγμάτων ποὺ ἀκολουθεῖ οἱ μονοσύλλαβες λέξεις λογαριάζονται γιὰ ἄτονες, ἐκτὸς ἐκείνων ποὺ εἶναι φωνητικὰ τονισμένες, ὅπως τὰ ἀρνητικὰ *μή, δέ*, τὰ ἐρωτηματικὰ *τί, ποῦ*, τὸ δεικτικὸ *νά*, τὰ ἐπιφωνήματα *ὦ, εἰ, ἄ*. Ἀπὸ αὐτὰ πάλι λογαριάζονται γιὰ ἄτονα ὅσα προκλίνουν τὸν τόνο τους, ὅπως τὰ ποντιακά *μή, 'κί*. Τὸ φωνῆεν ποὺ χάνεται κατὰ τὴ συναλοιφῇ, καθὼς καὶ τὸ σύμφωνο ποὺ κοντὰ σὲ φωνῆεντα ἀποσιωπᾶται, μπαίνουν σὲ παρένθεσιν μόνον στὶς περιπτώσεις ποὺ, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ συγγραφέα, δὲν εἶναι στὸν ἀναγνώστη αὐτονόητα.

Α'. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ ΜΕ ΠΡΩΤΟ ΦΩΝΗΕΝ ΤΟ Α

1. α ἄτονο - α ἕτονο.

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἡ χασμωδία τοῦ συμπλέγματος αὐτοῦ ἐξουδετερώνεται μὲ ἐκθλιψη: *ἄνδρ' ἀγαθόν, προᾶγμ' ἀγαθόν*¹, *ἴν' ἀναγῶ* Ἀριστοφ. *Νεφ.* 19, ὅπως καὶ στὴ μεσαιωνικὴ: *εἰς τὰ μηχάνι' ἀπάνω* Πουλολ. 172, *λέγω ἦ ἀφήσω τὰ πολλὰ Διήγ.* τετραπ. 209, *οὐκ εἶχες τί ἦ ἀλλάξης* στὸ ἴδιο 177, *ἦ ἀσάνη* Συναξ. 7, *τ' ἀφτιά σου Διήγ.* τετρ. 328, καὶ τὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ: *ἔν' ἀπ' αὐτὰ, ὅστερ' ἀπ' ὄσ' ἀκούσαμε, ὄλ' αὐτὰ τ' ἀστεῖα, τὰ τρι' ἀράδ' ἀράδα, ξύπν' ἀφέντη μου, τὴ θάλασσ' ἀγναντεύει, προῶτ' ἀπ' ὄλα, ἀνάρι' ἀνάρια, ἀλάργ' - ἀλόργα*, κτλ.².

Μὲ τὴν κοινὴ συμβαδίζουσι τὰ ἰδιώματα καὶ οἱ διάλεκτοι Ποντιακῆ, Καπ-

1. P. Chantraine, *Grammaire Homérique*³, Παρίσι 1958, σ. 85 κ.έ., E. Schwyzer, *Griech. Grammatik* 1, 248 κ.έ.

2. Μ. Τριανταφυλλίδης, *Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ*, σ. 75.

παδοικική, Τσακωνική¹ και Κατωϊταλική². Ἀπόκλιση παρουσιάζουν μερικά ιδιώματα, ὅπως τῆς Ἀπειράνθου (Νάξου), ὅπου ἡ ἀποβολή τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὰ δυὸ α εἶναι αἰσθητὴ ὡς ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ τῆς ἐπόμενης λέξεως: στήν Ἀθή-
να ῥόσσησε, δυὸ φασόλια ῥόμα θέλω, θέλω νὰ ῥοράσω, στήν Ἀστυπάλαια: εἶντα ῥαπαῖτε, στήν Κρήτη: νὰ ῥέθω, νὰ ῥοράζω, νὰ ῥβολώνω, νὰ ῥτέχω κ.ά. Ἀλλὰ κι ἐκεῖ, ὅταν ἡ ἀφαίρεση θὰ δημιουργοῦσε γραμματικὴ ἢ συντακτικὴ ἀσάφεια, ἡ ἀποβολή τοῦ ἑνὸς α εἶναι αἰσθητὴ ὡς ἐκθλιψή: τί ρέ' ἄ' τήν Ἀθήνα; θεωρεῖ τήν πόρτ' ἀνοιχτή, τέθοι' ἀποιά!

Σὲ συμπλέγματα πού σχηματίστηκαν πρόσφατα μὲ τὴν ἀποβολὴ ἐνδιά-
μεσου συμφώνου τὰ δυὸ α μένουν ἀσυναίρετα: καρδιοβάστα(γ)α - καρδιο-
βάσταα, μα(γ)αρίζω - μααρίζω (Ἀπειρανθος), ἀ(γ)αθός - ἀαθός (Λιβίσι),
ἔφα(γ)α (Κάρπαθος), ἐνῶ στή Μάνη καὶ αὐτὰ συναίρουσινται: ἔφα(γ)α -
ἔφασα - ἔφα (Μάνη)³, ἀ(γ)αθός - ἀθός, ἔφα(γ)α - ἔφα, κα(β)αλλάρης -
καλλάρης, μα(γ)αρίζω - μαρίζω (Ρόδος)⁴.

2. α ἄτονο - ἀ τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συνάντησης τῶν δυὸ αὐτῶν
φωνηέντων ἦταν ἡ κράση τους σὲ ἓνα μακρὸ $\bar{\alpha}$: τὰ $\bar{\alpha}\theta\lambda\alpha$ - $\tau\bar{\alpha}\theta\lambda\alpha$, τὰ $\bar{\alpha}\lambda\lambda\alpha$ -
 $\tau\bar{\alpha}\lambda\lambda\alpha$, $\tau\bar{\alpha}(\lambda)\alpha\nu$ - $\tau\bar{\alpha}\nu$, $\tau\bar{\alpha}\tau'$ ἄρ' ἐφενάκιζες σὺ Ἀριστοφ. Ἀχ. 90. Στὴ συνεκ-
φορὰ ἡ χασμωδία εἶναι κάποτε ἀνεκτὴ γιὰ μετρικούς λόγους: εἰς ἄλα ἄλτο Ἴλ.
Α 532. Στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νεώτερη Ἑλληνικὴ τὸ δεῦτερο α, ὡς τονισμένο,
ἄρα ἰσχυρότερο, ἀντέχει, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἐκθλιψή τοῦ προηγούμε-
νου ἄτονου: τ' ἄλλα, τ' ἄρομα, τ' ἄστορα, ἔκαμ' ἄσκημα, ὀπόχει ὀυῆχ' ἄς τὰ
φορῆ κτλ.

Σὲ συμπλέγματα νεώτερα πού σχηματίστηκαν μέσα στή λέξη μετὰ τὴν
ἀποβολὴ ἐνδιάμεσου συμφώνου τὰ δυὸ α διατηροῦνται συνήθως ἀσυναίρετα:
ἀ(γ)άπη - ἀάπη, δραγάτης - δραάτης (Κάρπαθος), γα(δ)άρα - γαάρα (Χάλ-
κη). Σπάνια εἶναι ἡ περίπτωση πού συναίρουσινται σὲ ἓνα α: κα(λ)ὰ - καὰ -
κὰ (Φάρασα)⁵, ἀ(γ)ανὰ - ἀνά, τόσα (δ)ὰ - τοσὰ (Κάρπαθος)⁶.

3. ἀ τονισμένο - α ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἡ χασμωδία στήν περίπτωσι αὐτὴ θεραπευόταν

1. M. Deffner, *Zakonische Grammatik*, σ. 161.

2. G. Rohlfs, *Historische Grammatik der unteritalienischen Gräzität*, σ. 46.

3. A. Mirambel, *Étude descriptive du parler maniotte méridional*, σ. 129.

4. A. Tsopanakis, ἔ.π., σ. 38 κ.έ.

5. N. H. Ἀνδριώτη, *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Φαράσων*, σ. 18.

6. K. Μηνᾶ, *Τὰ ιδιώματα τῆς Κυρπάθου*, σ. 40.

μέσα στη λέξη με συναίρεση σὲ ἓνα μακρὸ \bar{a} : Ἀθηνα(ί)α - Ἀθηνᾱ, βεβᾶσι - βεβᾶσι, ἰστιάσι - ἰσιᾶσι, Λά-αγος - Λᾶγος, καὶ ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις με ἐκθλιψη: *λόγον τιν' ἀκούω, κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀδύνατον* Ἀριστοφ. Ἀχ. 409. Ἐνῶ ὅμως στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νέα Ἑλληνικὴ τὰ δυὸ α (τελικὸ + ἀρχικὸ) μένουν ἀσυναίρετα: *μικρὰ ἀδέρφια, καλὰ ἀπίδια, ρωτᾶ ἀκόμα* κτλ., ὑπάρχουν ὡστόσο ἰδιώματα ὅπου, παρὰ προσδοκία, ἀποβάλλεται (ἐκθλίβεται) τὸ τονισμένο α. Ἔτσι στὸ ἰδιώμα τῆς Ἀπειράνθου Νάξου ἔχουμε: ἡ ἀλεποῦ θὰ (γ)ε-λ(ᾶ) ἀκόμα, καρφι(ᾶ) ἀσημένα, σταματ(ᾶ) ἀπὸ μέσα, βρομ(ᾶ) ἀπὸ πάνω ἴσα με κάτω, νὰ σοῦ χτυπ(ᾶ) ἀπὸ τὴ γορφή ὡς τὰ νύχια, μὰ σὲ σειρ(ᾶ) ἀθρόπω θὰ τὸ βάλετε τὸ κοροόσκυλο κεῖνο; Καὶ στὴν Ἰκαρία: *ἐνν(ᾶ) ἀερφούς*. (Πρβ. Θυσ. Ἀβρ. γιὰ ποι(ᾶ) ἀφορμῆ;).

Ὅταν ὅμως λόγοι γραμματικῆς σαφήνειας τὸ ἐπιβάλλουν, τότε ἀντὶ ἐκθλιψη παρουσιάζεται στὴν Ἀπειράνθο ἀφαίρεση τοῦ δεύτερου ἄτονου α: *μιὰ φουχθιά ἰοόμνες, μιὰν ἀργαθιά ἰθρῶποι, μιὰ νχιά ἰκομα, ἐτσᾶ ἰργὰ σηκῶνεσαι*; Τὸ ἴδιο καὶ σὲ ἄλλα ἰδιώματα: *μιὰ ἰδερφή* (Ἀστυπάλαια), *ἂν εἶν' καλλιὰ ἰπὸ μένα* (Κρήτη).

Μέσα στὴ λέξη, μετὰ τὴν ἀποβολὴ ἐνδιάμεσου συμφώνου, τὰ δυὸ α μένουν συνήθως ἀσυναίρετα: *ἰστρά(γ)αλος - ἰστράαλος*. Σπανιότερα ἔχουμε συναίρεση: *ἰβδομά(δ)α - ἰβτομά* (Κάρπαθος), *φιλημά(δ)α - φιλημά* (Κατωῖταλ.), *δρα(γ)άτης - δράτης, φά(β)α - φά* (Κάρπαθος)¹, *ἰνερά(δ)α - ἰνερά, φορά(δ)α - φορά* (Χάλκη)², *Σά(ββ)ατο - Σάτο* (Χάλκη)³, *γά(δ)αρος - γάρος, σκολά(δ)α - σκολά* (Κῶς)⁴.

4. ἰ τονισμένο - ἰ τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ σχηματίζεται μόνο στὴ συνεκφορά καὶ μένει ἀσυναίρετο: *πολλὰ ἄλλα*.

Στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νέα Ἑλληνικὴ φυσικὸ ἦταν ἀπὸ τὰ δυὸ τονισμένα α νὰ διατηρηθῆ ἐκεῖνο ποὺ προσθέτει στὴ φράση μεγαλύτερη σαφήνεια, δηλ. τὸ δεύτερο, καὶ νὰ ἐκθλιβῆ τὸ πρῶτο: *ἰληθιν' ἰς λαλοῦμεν* εἰς Βενετίαν, στ. 3 (Wagner), *ἰγενικ' ἰς τὸ γράφωμεν* στὸ ἴδιο, στ. 4. Παραδείγματα ὅμως ἀπὸ ἔμμετρα κείμενα εἶναι πολλὲς φορὲς ἀπατηλά. Ἡ νέα Ἑλληνικὴ στὸν πεζὸ καθημερινὸ λόγο φαίνεται νὰ προτιμᾷ τὴ διατήρηση καὶ τῶν δυὸ φωνηέντων: *μιὰ ἰνοιξη, ἰργὰ ἰρχισα, καλὰ ἰκουσεσ, πολλὰ ἰρπαξε*.

1. Στὸ ἴδιο, σ. 40.

2. Α. Γ. Τσοπανάκη, *Τὸ ἰδιώμα τῆς Χάλκης*, σ. 22.

3. Στὸ ἴδιο.

4. Α. Καραναστάση, *Φωνητικὴ τῆς Κῶ*, σ. 37.

5. α ἄτονο - ε ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ σὲ ἔμμετρα κείμενα μπορεῖ τὸ α νὰ ἐκθλιβῆ: ἀλλὰ γλῶσσ' ἐμέμικτο Πλ. Δ 438, ὅταν ἄρμ' ἐλαύνης Ἀριστοφ. Νεφ. 69, τὸν πατέρ' ἐλαύνεις στὸ ἴδιο 29, ἄττ' ἐστὶν στὸ ἴδιο 251, ὑπὸ τοῦ γε λιμοῦ νῆ Δί' ἐξολωλότες Ἀριστοφ. Εἰρ. 483.

Στὴ μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ ἔχουμε μέσα στὴ λέξη συναίρεση μὲ ἐπικράτηση τοῦ α: ἔφα(γ)ες - ἔφας Πουλολ. 14, πασα-ενὸς - πασανός, δεκα-εφτά - δεκαφτά Μ. Σκλάβου, Συμφ. Κρήτ. 14· ἀνάμεσα ὅμως σὲ δυὸ λέξεις ἔχουμε ἄλλοτε ἀφαίρεση τοῦ ε: νὰ ἄγγισης Διήγ. τετρ. 221, τὰ φόρεις Πουλολ. 301, οὐδὲν τὰ πμελεῖται Πουλολ. 378, γιὰ κεῖνο Θυσ. Ἀβρ. 521, συχνὰ ὅμως καὶ τὸ ἀντίθετο, δηλ. ἐκθλιψή τοῦ α: ν' ἐπάρης Κομν. Ποίημα παραιν. 608, γιὰ τ' ἐσένα στὸ ἴδιο 630, ἀνέγνοιαστ' ἐκοιμούμουν Ξενιτ. 214 Wagner, κάτεργ' ἐδεπὰ Πικατ. Ρίμ. 156, δι(ἄ) ἐσὲν ἐντρέπομαι Πουλολ. 225.

Στὴ νέα Ἑλληνικὴ, ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν ὁ λόγος εἶναι πεζὸς ἢ ἔμμετρος, παρυσιάζονται ὅλες οἱ δυνατότητες, συναίρεση μέσα στὴ λέξη: ἀ(δ)ερφός - ἀρφός (Κύπρος), ἀετός - ἀτός (Κῶς), ἀνα(δ)ερή - ἀναρή (Κύπρος), ἔφα(γ)ε - ἔφα (Μάνη), δεκαεφτά - δεκαφτά, προφυλακτικὸ κλείσιμο τοῦ ε σὲ ι: ἀετός - αἰτός, τὰ ἐνάντια - τὰ ινάντια - τ' ἀγνάντια¹, ἀφαίρεση τοῦ ε: τὰ δῖναμε, τὰ λέγαμε, νὰ τρώγαμε, νὰ ψήγαμε, θὰ φέρομα², θὰ μῖπῶ, θὰ ῥθοῦμε, νὰ ῥθῶ, εἶχα ῥῶ, ἔλα ῥῶ, φεύγα ῥύ, πάρα ῥεῖ, ἦφαγα ῥῶ (Κρήτη), εἶδα ῥώ, εἶπα ῥώ, ἦφασ ῥώ, πήγαυα ῥώ, ὅλα (ἐ)ουτὰ δικὰ μου ῥαι. Στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο τὸ α ὑποχωρεῖ μπροστὰ στὸ ε, τόσο σὲ συνθετικὴ ἐκφορὰ: τριαντ-εφτά, ὀγδοντ-εννέα, ὅσο καὶ σὲ συντακτικὴ: θ' ἐφτάγω (= θὰ κάνω), ν' ἐπέγαυε, ν' ἐπαίριε, ν' ἐγυναίριζε, ν' ἐξέῤ'ν ἄτο (= ἂν τὸ ἤξερε), τ' ἐσὰ τ' ἀδέλφια, τ' ἐκειῶν οἱ νυφάδες, σεῖτ' ἐκλῶστεν (= ὅταν γύρισε), τ' αἰχτράσματα (= τὰ αἰθριάσματα)³.

6. α ἄτονο - ε ἄτονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ὅταν τὸ ε ἦταν μακρό, δηλ. η, ἐπικρατοῦσε αὐτὸ στὴ συναίρεση: ἑπτα-ἡμέρος - ἐφθῆμέρος. Ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις ἐκθλιβόταν τὸ α: ἐς τὰ βασιλεί' ἦλθομεν Ἀριστοφ. Ἀχ. 80, σιτί' ἡμερῶν τριῶν στὸ ἴδιο 197, ἕνα μῆν' ἢ δύο Ἀριστοφ. Ὀρν, 39· ὅταν ὅμως ἦταν βραχύ, ἐπικρατοῦσε

1. N. P. Andriotis, *La loi de prophylaxie dans le vocalisme néo-grec*, σ. 26.

2. Ἔτσι ἐρμηνεύει ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκης, *MNE* 1, 221, τὴν ἀποσιώπηση τῆς ἄτονης ἀδξησης τῶν ἱστορικῶν χρόνων στὴ νέα Ἑλληνικὴ. Πρβ. καὶ σύμπλεγμα ο - ε.

3. Δ. Η. Οἰκονομίδου, *Γραμματικὴ*, σ. 72 κ.ε.

τὸ α, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συναίρεσης ἦταν μακρὸ \bar{a} : *ἄλιος* - *ἄλιος*, *ἄεοδην* - *ἄεοδην*, *τὰ ἔνδον* - *τᾶνδον*. Σὲ στίχους τὸ α ἐκθλίβεται: *ἔνθ' ἔβαλε* Ἰλ. Δ 473, *σὺν ρ' ἔβαλον ὄινους* Ἰλ. Δ 447, *ξυστίδ' ἔχων* Ἀριστοφ. Νεφ. 70, *οἶδ' ἔρωγε* Ὅρν. 9.

Στὴ μεσαιωνικῇ Ἑλληνικῇ τὸ τονούμενο ε χάνεται μὲ ἀνέβασμα τοῦ τόνου στὸ προηγούμενο α: *ἄν τᾶ ἴβρης* Πουλολ. 371, *τᾶ ἴκλεφεν* στὸ ἴδιο 101, *νᾶ ἴμαθες* στὸ ἴδιο 398, *νᾶ ἴχαφα τὴν οὐράν σου* Διήγ. τετραπ. 186, *τᾶ ἴδωκεν* Διήγ. Ἀπολλ. 584 (Wagner), *νᾶ ἴβρεξεν* Ξενιτ. 238, *αὐτᾶ ἴχουν καὶ τὸν ἴπαινον*, *αὐτᾶ ἴχουν καὶ τὸν ἴφον* Κομν., *Ποίημα* παραιν. 147 (Wagner), *γράμματᾶ ἴγραφαν* Διήγ. Ἀλεξ. 597 (ἐκδ. D. Holton). Ὑπάρχουν ἴμως καὶ περιπτώσεις ὅπου ἐπικρατεῖ τὸ τονισμένο ε καὶ χάνεται τὸ προηγούμενο ἄτονο α: *τὰ ἴεσσερ' ἴλογ' ἴφριξα* Εἰς Βενετ. 17, *τὸς' ἴπραξαν*, *τὸς' ἴποικαν* Γεωργιλ. Βελισ. 304, *ἐκόπιας' εἴκαιρα* Σαχλίκη Γραφαὶ Α', 1.

Ἔτσι καὶ στὴ νέα Ἑλληνικῇ ἡ χασμωδία τῶν δυὸ αὐτῶν φωνηέντων ἐξουδετερώνεται μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ α καὶ τὴν ἀφαίρεση τοῦ τονισμένου ε, τοῦ ὁποίου ὁ τόνος μεταβιβάζεται στὸ α. Ὁ κανόνας εἶναι γενικὸς στὴν κοινὴ, στὰ ἴδιώματα καὶ στὶς διαλέκτους:

Κοινή: *θά ἴβρης, θά ἴρω, νᾶ ἴρης, νᾶ ἴχουν, τὰ ἴβαξε, τὰ ἴδενε, τὶ τὰ ἴκανες, τὰ ἴκοφα, τὰ ἴπλυνε, τὰ ἴκοφες, δεκά-ξι, καλλιᾶ ἴχω, παρᾶ-βρασε, παρᾶ-γινε, σπολλά-τη*¹.

Ἰδιώματα: *εἴδα ἴχετε, ἄλλᾶ ἴλεγες, ἄλλᾶ ἴκαμες, σφάλμᾶ ἴκαμα μεγάλο, μᾶ ἴχει το μῆνα ἢ μοῖρα μου, τρέλα ἴκαμα μεγάλη, ἀγισαοφύλλᾶ ἴφαγα, στὸ βίτημᾶ ἴπιανε πουλιᾶ* (ἔλα ἀπὸ τὴν Κρήτη), *τὰ ἴρημα, τὰ ἴψιμα, εἴδα ἴχει, εἴδα ἴχετε, μιᾶ σταφυλομεθῦρα ἴχομε, μιᾶ γάτα ἴχομε, ζνασμένα ἴχεις τὰ κουκκιά, λώλα ἴχουνε μαζί μου ὄλοι, πῆμντᾶ ἴπεσα, δυὸ ποτήρια ἴπασεν, δὲ ἴχει γιὰ τίτᾶ ἴγνοια* (ἔλα ἀπὸ τὴν Ἀπειρανθο τῆς Νάξου), *νᾶ κάμω τὰ ἴμνα σου χουσᾶ καὶ τὰ ἴβγα σ' ἀσημένα* (Λευκάδα), *εἴδα ἴχεις, θά ἴμπη, θά ἴβγη* (Σίφνος), *χίλιᾶ ἴδωκα, σαράδα κάτεργᾶ ἴρχονται* (Μύκονος), *τὰ ἴσω - τὰ ἴσου, τὰ ἴξω - τὰ ἴτσου, πρέποντα ἴνι - πρέποντᾶ ἴνι* (Τσακωνιά), *νύχτᾶ ἴτο, τὰ ἴμορφα παλληκάρια* (Πόντος), *νᾶ ἴχη, γιᾶ ἴνα* (Κατωιταλ.).

Ὅπως ἴμως εἶδαμε καὶ γιὰ τὴ μεσαιωνικῇ, ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις ὅπου, γιὰ λόγους κάθε φορᾶ διαφορετικούς, στὴν Ποντιακῇ διάλεκτο τὸ τονισμένο ε ἀντέχει καὶ τὸ προηγούμενο α ἐκθλίβεται: *τ' ἴμορφα τὰ παιδία, θ' ἴρχουντον, ν' ἴξερα, σείτ' ἴλαμνεν*². Στὸ ἴδιωμα τῆς Ἰμβρου τὸ α τοῦ προτρεπτικοῦ γιὰ ἐκθλίβεται πρὶν ἀπὸ τὸ τονισμένο ε τῆς προστακτικῆς: *γι' ἴλα, γι' ἴβγα* κ.τ.δ. Ἀπὸ τὴν Κόνιτσα μαρτυρεῖται *κα(ν)ένα - κένα, πασα-ένας* -

1. Ὑσχάρη, *Μεγάλῃ Γραμματικῇ*, 2, 279.

2. Δ. Π. Οἰκονομίδου, *Γραμματικῇ*, σ. 72.

πασένας, πολλά τὰ ἔτη - πολλατέτ' ¹, καὶ ἀπὸ τὴν Εὐβοία: τώρα εἶδ' ἕνα.

Ὅταν συμβῆ, γιὰ προφύλαξη τῆς συλλαβικῆς οἰκονομίας τῆς λέξης, νὰ μὴ γίνῃ κανενὸς εἶδους συναλοιφή, τότε τὸ τονισμένο ε τρέπεται στὸ ἀμέσως κλειστότερο φωνῆεν ι ²: ἀγέλη - ἄιλη (Ρόδος), ἀγέμωτος - ἀίμωτος (Σύμη), ἀέρισμα - ἀίρισμα (Πόντος), (ἔλυμος) - ἀέλαμος - ἀίλαμος (Καππαδοκία, Κρήτη, Δωδεκάνησα), ἀνα(γ)έρον - ἀναίρων (Κάρπαθος, Σύμη), κα(ρ)έγλα - καίγλα (Κάρπαθος), παραγέμωση - παραίμωση (Καστελλόριζο), πεντα-έτικος - πενταίτικος (Κόνιτσα), τὰ αἵματα - τάματα (Καππαδοκία) ³.

7. ἰ τονισμένο - ε ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνική τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν συναίρεση σὲ *ā* μακρὸ μέσα στὴ λέξη: ἄεθλον - ἄθλον, νικάετε - νικάτε, καὶ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ ἄτονου ε τῆς ἐπόμενης λέξης: ἄ ἐγὼ - ἄ 'γώ, μετὰ ἐμοῦ - μετ' ἐμοῦ.

Στὴ μεσαιωνική Ἑλληνική, μολονότι τὰ παραδείγματα προέρχονται ἀπὸ ἔμμετρα κείμενα, ὅπου τὰ φαινόμενα τῆς συναλοιφῆς γενικὰ δὲν ἀνταποκρίνονται πάντοτε πρὸς τὸν προφορικὸ λόγο, φαίνεται ὡστόσο πῶς συνηθίζονταν καὶ ἡ ἀφαίρεση: θεοῖα 'δῶ ἐρίζωσαν Ξενιτ. 293, πέμπει πολλά 'κ τὰ ζά του Χούμου, Κοσμογέν. 1507, καὶ ἡ ἔκθλιψη: μετ' ἐκείνους Σαχλ. Γραφαὶ 85, παρ' ἐκεῖνα στὸ ἴδιο 251, παρ' ἐκεῖνον Κομν. Ποίημα 245.

Στὴν κοινὴ Νεοελληνική ἡ χασμωδία θεραπεύεται μὲ ἐπικράτηση τοῦ τονισμένου α, ὁπότε τὸ ἐπόμενο ε ἢ ἀφανίζεται: ὑπά(γ)ετε - πάτε, μετὰ 'μένα, μετὰ 'σένα, τὸ μαστραπὰ 'φτὺς ἄρπαξε, φά(γ)ε το - φά'το, ἢ τρέπεται σὲ ι: ἄ(γ)ε - ἄι, ἄ(γ)ετε - ἄιδε. Ἡ δεύτερη αὐτὴ προφυλακτικὴ λύση εἶναι, ὅπως εἶδαμε καὶ στὴν περίπτωση τοῦ τονισμένου ε, συχνότερη στὰ ἰδιώματα ἐκεῖνα, πού μὲ τὸ νὰ ἀποβάλλουν τὰ σύμφωνα β, γ, δ δημιουργοῦν πολλὰ νέα φωνηεντικὰ συμπλέγματα: ἀνά(γ)εσμα - ἀνάρισμα (Κάρπαθος), ἀνά(γ)ερος - ἀνάριτος, βδομά(δ)ες - βδομαίς (Ρόδος), παπά(δ)ες - παπαίς (Ρόδος), φάγε - φαί (Πελοπόν. Κορώνη) φορά(δ)ες - σουραίς (Ρόδος), φάγετε - φαίτε (Σύμη), σταχτο-μάζεμα - σταχτομάμα (Ρόδος), ἄς εἶχεν - σάεν - σάιν (Κύπρος) ⁴.

Στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο ἐπικρατέστερη εἶναι ἡ ἔκθλιψη τοῦ α: τ' ἐβδομάδας, τ' ἐλαίας, τ' ἐβλοῖας ⁵, μετ' ἐμέν, μετ' ἐσέν, μετ' ἐκεῖνον, μετ' ἐμᾶς,

1. Χ. Ρέμπη, *Κονιτσιώτικα*, σ. 129.

2. Ν. Ρ. Andriotis, *La loi de prophylaxie*, σ. 25.

3. Ν. Π. Ἀνδριώτη, *Τὸ γλωσσικὸ ἰδιώμα τῶν Φαράσιων*, σ. 19.

4. Ν. Ρ. Andriotis, ὁ.π., σ. 27.

5. Δ. Π. Οἰκονομίδου, *Γραμματική*, σ. 73.

μετ' ἐσᾶς. Καὶ ἡ χασμωδία ὅμως εἶναι ἀνεκτὴ: τὰ ἐγκλεσίας, τὰ ἐλεημοσύνας¹.

8. ἄ τονισμένο - ἐ τονισμένο

Ἐνῶ στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο παρουσίασε ἐκθλιψή τοῦ α μετ' ἀνέβασμα τοῦ τόνου του στὴν προηγούμενη συλλαβή, ἃ ἔπαθον - ἄπαθον, δεινὰ ἔπαθον - δειν' ἔπαθον, πῶλλον εἶδον - πόλλ' εἶδον, ἀντίθετα ἢ μεσαιωνικὴ καὶ ἡ νέα Ἑλληνικὴ, μολονότι γνωρίζουν καὶ τὴν ἐκθλιψή τοῦ α: αὐτ(ἄ) ἔχουν καὶ τὸν ἔπαινον, αὐτ(ἄ) ἔχουν καὶ τὸν ψόγον Κομν. Ποίημα 147, προτίμησαν τὴν ἀφαίρεση τοῦ ε: ἐδά ῥοχομαι Σαχλίκη Γραφαὶ 149, φλωριά ῥω ῥώ γιὰ τὸ παιδί, εἰς πολλὰ ἔτη - σπολλάτη. Ἔτσι καὶ στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο: πολλὰ ῥαμνα, πολλὰ ῥαμνα αὐγὲς καὶ μεσανύχτες.

9. α ἄτονο - ι ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἡ παλαιὰ δίφθογγος α - ι κατέληξε ἄλλοῦ ἐνωρίτερα (Βοιωτία) ἄλλοῦ ἀργότερα σὲ μακρὸ ε, καὶ στὴν Κοινὴ ταυτίστηκε μετ' τὸ ε. Ἀνάμεσα σὲ δύο λέξεις παρουσιάζονται παραδείγματα ὅπου τὰ δυὸ φωνήεντα διατήρησαν τὴν αὐτοτέλειά τους: τὰ ἱερά, τὰ ἰστία, τὰ ἱμάτια - θαιμάτια, ἀλλὰ καὶ ἐκθλιψή τοῦ α: μὴ δῆθ' ἱκετεύω Ἀριστοφ. Βάτρο. 11.

Στὴ μεσαιωνικὴ παρατηροῦμε γενικὴ ἐπικράτηση τοῦ α μετ' ἀφαίρεση τοῦ ι: νὰ πῶ Πουολ. 442, νὰ σιάσω Σαχλίκη Γραφαὶ 2, νὰ δῶ στὸ ἴδιο 24, τὰ δικά σου Διήγ. τετρ. 164, νὰ δοῦσιν Διήγ. Ἀπολλ. 780. Παρ' εἰσὶν ἀπὸ ἕμμετρα κείμενα, πού δείχνουν τὸ ἀντίθετο, ὅπως πάντ' εἰς ῥρωτήριον περπατεῖς Πουολ. 86, δὲν φαίνεται νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν ὁμιλουμένη γλώσσα. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴ νέα Ἑλληνικὴ: θὰ δῶ, νὰ πῶ, νὰ δοῦμε, νὰ πῆτε, ἀειπάθειν - ἀπάθειν, καημὸς - καμὸς, ἀηδόνι - ἀδόνι (Ἰκαρία, Κάρπαθος, Κύπρος), γαῖτανοφρούδι - γατανοφρούδι (Ἀπεύρανθος).

Στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο μαρτυρεῖται καὶ τὸ ἀντίθετο, ἐκθλιψή τοῦ α καὶ διατήρηση τοῦ ι: τὰ ἰχνάρια - τ' ἰχνάρια². Στὸ κατωιταλικὸ παράδειγμα ἤτελο ῥν' ἦν δέσω (ἤθελα νὰ τὴν δέσω) καὶ στὸ καρπαθικὸ εἶναι θάλασσ' ἢ αὐλή μας τὸ α ὑποχώρησε στὸ ι γιὰ χάρη τῆς συντακτικῆς σαφήνειας. Νέα χασμωδία τοῦ συμπλέγματος α - ι δημιουργήθηκε στὸ ἴδιωμα τῆς Μάνης ἀπὸ ἐπένηση τοῦ ι: Μαριά - Μαϊριά.

1. Στὸ ἴδιο.

2. Γ. Ν. Χατζιδάκη, MNE 2, 141.

10. *α* ἄτονο - *ί* τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὰ δυὸ φωνήεντα ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις διατηροῦν συνήθως τὴν αὐτοτέλειά τους: *ἕνα ἵππον, τὰ ἴδια* Θουκ. 1,82.

Στὴ μεσαιωνικὴ κατὰ κανόνα ἀποβάλλεται τὸ τονισμένο *ι* μὲ ἀνέβασμα τοῦ τόνου στὸ *α*: *νά'χες* Διήγ. Ἀπολλ. 581, *νά'χεν* Ξενιτ. 186, *νά'σα*. Συναξ. Γαδ. 71, *πάντ'α'μαι* στὸ ἴδιο 251, *Λευτέρα'τον* Σκλάβου Συμφ. Κρήτ. 12 (Wagner), *στόμά'χαν* Διήγ. Ἀλεξ. 2616 (Hollon). Ἐκθλιψὴ τοῦ *α* καὶ διατήρηση τοῦ τονισμένου *ι* εἶναι πολὺ σπάνια, ἀκόμα καὶ σὲ στίχους: *καὶ ν' ἴδωσιν τοὺς ἄρχοντας* Διήγ. τετρ. 46.

Ἀκριβῶς ὅπως στὴ μεσαιωνικὴ, ἔτσι καὶ στὴ νέα μας γλῶσσα, κοινὴ καὶ ἰδιώματα, τὸ *α*, μολοντί ἄτονο, ἀπωθεῖ τὸ τονισμένο *ί*, καὶ μέσα στὴ λέξη: *Μιχαήλης - Μιχάλης, Μαῖνη - Μάνη, μαῖστορας - μάστορας, παραιπίες - παραιπίες, δια(β)ήκανε - διάκανε* (Ἀρκαδία), καὶ ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις: *νά εἶμαι - νά'μαι, νά εἶσαι - νά'σαι, νά εἶναι - νά'ναι, νά εἶχα - νά'χα, νά ἦσουν - νά'σουν, τά'δες, τά'ξερεις, τά'θελες, θά'μαστε, ἢ θάλασσα'ν ἢ μάνα μου, σήμερα'ν' τὰ Φῶτα, ἄλλα'ν' τὰ μάτια τοῦ λαγοῦ, τώρα'ναι Μάης κι ἄνοιξη, τώρα'ναι καλοκαίρι* κτλ.¹

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὰ τοπικὰ ἰδιώματα, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι σὲ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ὁ κανόνας ἐφαρμόζεται αὐστηρότερα καὶ τὸ *ι* ἐκθλιβεται καὶ σὲ περιπτώσεις ποὺ ἡ κοινὴ προτιμᾷ τὴ χασμωδία γιὰ χάρη τῆς σαφήνειας: *εἶλά'ναι: φεύτρα'σαι, ἐτσά'στε, μά'τον ὁ νιὸς ὀργήγορος, πάντα'τονε γεμίτο, λόγια'πες* (ὅλα ἀπὸ τὴν Κρήτη), *ἢ Μάγδα'ταν* (Μύκονος), *ἀηδόρι - ἀδόρι, ὀλά'μασταν ἀντάμα* (Θράκη), *σαράντα κάτεργά'μαστε* (Πόντος), *καλά'σαι; καλά'μαι, ποιά'ναι; τὰ (δ)ικά της - τὰ'κά της* (ὅλα ἀπὸ τὴ Ρόδο).

Ἀσυνέπεια καὶ σάλος παρουσιάζεται στὸ ἰδίωμα τῆς Ἀπειράνθου Νάξου ὅσον ἀφορᾷ τὸν τόνο τοῦ ἀφαιρουμένου ἀρχικοῦ *ι*, ποὺ ἄλλοτε ἀνεβαίνει στὸ προηγούμενο *α*: *εἶδά'τονε; φόματά'ναι*, ἄλλοτε χάνεται ὅταν ἡ προηγούμενη λέξη εἶναι παροξύτονη: *εἶδα'ναι'φτί; εἶδα (εἶ') δό φαῖ; εἶδα ὦρα'ναι; ὀλλή μέρα'λειπα, ἢ'νναίκα'λειπε, μιὰ'νναίκα'δα, περιοισία'χανε, μιὰν ἡμέρα'θελε νά πῆ, παιδάκια'χανε, παιδάκια'τονε, δυὸ κονάκια'καμα, ἐμένα'συρε στὸ χορό, καὶ ἀκόμα κάποτε ὅταν ἡ προηγούμενη λέξη εἶναι προπαροξύτονη: *σὰ δαχτυλόρωα'ναι, παλιομαέρεμά'ναι*. Ὑπάρχει καὶ περίπτωση ὅπου ἡ προηγούμενη παροξύτονη λέξη δέχεται στὸ τελικὸ ἄτονο *α* καὶ τὸν τόνο τοῦ ἐπόμενου ἀρχικοῦ *ι*: *ἢ γλυκιὰ γλώσσά'βγαλε τὸ φίδι*.*

11. *ά* τονισμένο - *ι* ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ ἄτονο *ι* τῶν διφθόγγων διατηρήθηκε σὰν ὑπο-

1. Βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MNE* 1, 215.

τακτικὸς φθόγγος, ἀργότερα ὅμως ἀποσιωπήθηκε καὶ ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία τὸν διατήρησε σὰν ὑπογεγραμμένη: *δάις - δᾶς, Θράιξ - Θράξ, ἐλάιδες - ἐλᾶδες*. Στὴ συνεκφορά εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ ἐκθλιψή τοῦ τελικοῦ *α*: *παῦ* Ἰερωνύμου Ἀριστοφ. Ἀχ. 386.

Στὴ μεσαιωνικὴ καὶ στὴ νέα Ἑλληνικὴ ἡ συνάντηση τῶν φωνηέντων *ά - ι* ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποβολὴ τοῦ *ι*: *νά φά(γ)ης - νά φὰς* Πουλολ. 112, *νά πά(γ)η - νά πά* Πουλολ. 485, *πάεις - πάς κοινό, Μάης - Μάς* (Ἀστυπ., Κάλυμν., Κῶς, Λέρος, Σύμη κ.ά.), *πάει - πά* (Μάνη κ.ά.), *νεράιδα - ἀνεράιδα* (Κάρπαθ., Κύπρ.).

Σὲ πρόσφατη συνάντησή του μὲ τονισμένο *ά* τὸ *ι* κρατᾶ τὴ θέση του: *πά(γ)ει, νά φά(γ)η, χαρομοφά(γ)ης* (κοινά), *ἄ(φ)ησ'* (Κάρπαθος)¹, *βρά(δ)ι* (Χάλκη)².

12. *ά* τονισμένο - *ί* τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ συνήθως διατηροῦνται καὶ τὰ δυὸ φωνήεντα στὴ συνεκφορά δυὸ λέξεων: *κατὰ Ἰλας* (ἀλλὰ *κατ' Ἰλην* Πλουτ. Λυκ. 16).

Στὴ μεσαιωνικὴ, ἐκτὸς ἀπὸ περιπτώσεις ὅπου οἱ φωνητικοὶ κανόνες ὑποχωροῦν στὴ σαφήνεια, ὅπως *ἀλλ' εἶν' πραγματευτάδες* Σαχλ., Γραφαὶ 187, κανονικὰ ἀφαιρεῖται τὸ τονισμένο *ί*: *πολλά 'τον* Εἰς Βενετ. 15, *ἐπά 'μεσθεν* Θυσ. Ἀβρ. 241, *αὐτά 'σα τοῦ πατρός της* Χούμνου, Κοσμογέν. 1437 (ἐκδ. Γ. Μέγα), *ποιά 'σαι*; στὸ ἴδιο 1440.

Ἡ κοινὴ Νεοελληνικὴ δὲν ἀποφεύγει ἐδῶ τὴ χασμωδία. Στὸν καθημερινὸ λόγο λέμε *καλὰ εἶμαι, καλὰ εἶναι, πολλὰ ἦταν, ἀργὰ ἦρθαμε* κτλ. Στὰ ἰδιώματα ὅμως ἡ ἀφαίρεση τοῦ *ι* εἶναι πολὺ συχνή, ἰδίως σὲ στίχους: *καλὰ 'μαι, καλὰ 'ναι, ἀργὰ 'ναι, πουλιά 'μαστε, μά 'θελες* (ὅλα ἀπὸ τὴν Κρήτη), *νερά 'ναι* (Ἀστυπάλ.), *πολλά 'τανε* (Μύκονος), *ελιά 'χε* (Μάνη), *ἡ μιὰ (ῆ)χτισε, ποιὰ 'ν' ἄξα, φλουριά (ῆ)δωκε* (Ἰκαρία), *ποιὰ (εἰ)ναι*; (Ρόδος).

13. *α* ἄτονο - *ο* ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς σύγκρουσης τῶν δυὸ αὐτῶν φωνηέντων διέφερε ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν τὸ *α* ἦταν μακρό, ὅποτε καὶ ὑπερίσχυε: *Λαοσθένης - Λασθένης, Ἀτρείδαο - Ἀτρείδα, Ἡρακλείδαο - Ἡρακλείδα* (στὴ Δωρικὴ καὶ Αἰολικὴ), ἢ ἂν ἦταν βραχύ, ὅποτε ἡ συναίρουσαν μὲ τὸ *ο* σὲ *ω*: *ἀγήρως - ἀγήρως, ἢ ἐκθλιβόταν: πάντα ὀδμήν - πάντ' ὀδμήν, πάντα ὀδόν - πάνθ' ὀδόν*. Νὰ μὴ λησμονοῦμε ὅτι φωνῆεν ποὺ ἀποτελοῦσε αὐτοτελεῆ λέξη καὶ

1. Κ. Μηνᾶ, ὁ.π., σσ. 52, 94.

2. Α. Τσοπανάκη, ὁ.π., σ. 77.

ήταν απαραίτητο για το νόημα, δὲν ὑπάκουε στους κανόνες τῆς συναλοιφῆς, ὅπως λ.χ. τὸ ἄρθρο ὁ στὴ φράση αὐτίχ' ὁ μὲν χλαῖναν ἔννυτο 'Οδυσσ. ε 229, ὃ παιδί(α) ὁ πατήρ ἀπολιπὼν ἀπέροχεται 'Αριστοφ. *Εἰρ.* 111.

Στὴ μεσαιωνικὴ τὸ ἄτονο α σὲ συνεκφορὰ ἐκθλιβεται πρὸ τοῦ ο: ἐμπρός τ(ὰ) ὠτιά του ἔστησεν Διήγ. τετραπ. 648, τ(ὰ) ὀμμάτια τους νὰ βγαίνουν Πουολ. 220, κυλεῖ τὰ ζάρα(α) ὁ ζαριστῆς Σαχλ., Γραφαῖ 170, πολλάκις ν(ὰ) ὠφελίσαι Κομν. Ποίημα 458. Σπάνια εἶναι ἡ ἀφαίρεση τοῦ ο: νὰ (ὁ)οδι-νιάσω Διήγ. 'Αλεξ. 151 (Holton), νὰ (ὁ)ρίση στὸ ἴδιο 302.

Ἡ κοινὴ νεοελληνικὴ εἶναι πιὸ ἀνεκτικὴ στὰ ἀσυναίρετα: ἓνα ὄσφανά, τὰ ὄσφανά, εἶδα ὄχιά, σήμερα ὄχτώ κτλ. Στὰ ιδιώματα ὅμως ἡ συναλοιφὴ εἶναι συχνότερη, ἂν καὶ ὅχι μὲ τὸ ἴδιο πάντοτε ἀποτέλεσμα. Φαίνεται πὼς στὴν ἀνοχη ἑνὸς φωνήεντος παίζει κάποιον ρόλο καὶ ἡ παρουσία του στὴν ἀπόλυτη ἀρχὴ τῆς λέξεως στὴν ὁποία ἀνήκει, π.χ. δεκ-οχτώ κατὰ τὸ ὄχτώ, καθὼς καὶ τὸ ἂν τὸ σύμπλεγμα τῶν φωνηέντων εἶναι παλαιὸ ἢ πρόσφατο, ὅπως στὰ ἀγωγοί - ἄωοί, λαβωμένος - λαωμένος, παγωμένος - παωμένος. Ὅταν δὲν συντρέχουν λόγοι πού νὰ ἀναστέλλουν τοὺς φωνητικούς κανόνες, τότε αὐτοὶ ἐφαρμόζονται μὲ συνέπεια: Νικόλας, σήμερα 'χτώ, ἅμα 'ργιστῆ ὁ Θεός ('Απείρανθος Νάξου), νὰ 'ρίζω (Κρήτη).

Στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο τὸ ο ἀποδείχεται, ὅπως καὶ στὴν ἀρχαία¹, συχνὰ ἰσχυρότερο ἀπὸ τὸ α, ἴσως ὡς ἀρχικὸ τῆς λέξεως: πενηντ-οχτώ, ν' ὀσώ-τανες (= νὰ ρωτοῦσες), τ' ὀμμάτᾱ μ', τ' ὠτία, τ' ὠβγά, τ' ὀμνύσματα, ἀπάν' σ' ὠμία τ'².

Σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ ιδιώματα πού ἀποβάλλουν ὀρισμένα σύμφωνα ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα, κι ἔτσι δημιουργοῦνται νέα φωνηεντικὰ συμπλέγματα αο, τὸ ο τρέπεται σὲ ου προφυλακτικὰ³, δηλ. γιὰ νὰ ἀποφύγη τὴ συναίρεση καὶ νὰ διατηρηθῆ ἡ συλλαβικὴ οἰκονομία τῶν λέξεων: ἀ(γι)ογδύτης - ἄουγδύτης (Κάρπαθος), ἀ(γ)ω(γ)ίζω - ἄουίζω (Κάρπαθος), ἀνα(γ)ωνί(δ)ι - ἀραουνί, ἀρ-ρα(β)ωνιάζω - 'ραουνιάζω (Ρόδος), ζα(β)οκέρα - ζουκέρα (Ρόδος), λα(γ)ωνιάρης - λαουνιάρης (Κάρπαθος), λα(γ)ωνικὸ - λαουνικὸ (Σύμη), λα(γ)ωνιὸ - λαουνιὸ (Χίος), κα(μ)ωμένος - καουμένος (Κάρπαθος), τὰ ὠὰ - τὰ οὐὰ - τὰ οὐγὰ - τ' ἄβγά, τὰ ὠτία - τὰ οὐτία - τ' ἄφτιά (κοινά). Πρβ. συμπλέγματα α-ε καὶ α-έ.

14. α ἄτονο - ὀ τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ παρουσιάζει ἐπικράτηση τοῦ

1. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MNE* 2, 141.

2. Δ. Η. Οἰκονομίδου, *Γραμματικὴ*, σ. 72.

3. Ν. Ρ. Andriotis, *La loi de prophylaxie*, σ. 18 κ.έ.

τονισμένου ο, ω, εἴτε μὲ τῆ μορφῆ τῆς κράσης σὲ ω: τὰ ὄπλα - θῶπλα, εἴτε μὲ τῆ μορφῆ τῆς ἐκθλιψῆς τοῦ ἄτονου α: καθ' ὅ, καθ' ὅτι, καθ' ὅσον, τὴν νύχθ' ὄλην Ἀριστοφ. Νεφ. 36, ἀπόλοιο δῆτ', ὦ πόλεμε στὸ ἴδιο θ, καθ' ὅμιλον Ἰλ. Δ 445, τὸν ἔποφ' ὄς ὄρονι ἐγένετο Ἀριστοφ. Ὀρον. 16, οὐκ ἔστιν ἐνταῦθ' ὄρονα στὸ ἴδιο 52.

Ἀντίθετα στὴ μεσαιωνικὴ καὶ τῆ νέα Ἑλληνικὴ ἐπικρατεῖ τὸ α: τὰ ἴπισθεν Ἔνιτ. 254. Περισσότερα παραδείγματα παρουνιάζουν πάλι τὰ ιδιώματα: τὰ ὄργανα - τὰ ὄργανα, παρα-ὄμορφες - παρὰμορφες, ὄμορφά ἴμορφα, εἰδά ἴμορφα!

Στὸ ιδίωμα τῆς Ἀπειράνθου Νάξου ὁ τόνος τοῦ ἀφαιρουμένου ο χάνεται ὅταν ἡ προηγούμενη λέξι εἶναι παροξύτονη: δὲν εἶχα ὄροξη, εἶδα ὄροξη τσῆ φωνῆς! Σπανιότερη εἶναι ἡ ἐπικράτηση τοῦ ο: τὰ ὄργανα - τ' ὄργανα (Ἀστυπάλ.), τ' ὄμορφα δαχτυλίδια (Ἰκαρία). Στὸ Λιβίσι παρουνιάζεται ἀφομοίωση τοῦ ο ἀπὸ τὸ α: ἄ(π)ὸ ποῦ - ἄα ποῦ.

Ἰπάρχουν καὶ περιπτώσεις, ἰδιαίτερα στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ, πού τὸ σύμπλεγμα μένει ἀσυναίρετο: εἶχα ὄρα, δέκα ὄρες, εἶδα ὄμως, εἶπα ὄτι, τὰ ὄνειρα, τὰ ὄρνια κτλ. Ὁ L. Roussel στάθηκε μὲ δισταγμὸ μπροστὰ στὴν αἰτία τῆς ἀσυνέπειας αὐτῆς¹. Νομίζω πὼς σὲ τέτοιες περιπτώσεις πρέπει νὰ θυμόμαστε ὅτι οἱ κανόνες τῆς συναλοιφῆς γενικά, τόσο στὴν ἀρχαία ὥσο καὶ στὴ νέα μας γλώσσα, καὶ ρευστοὶ εἶναι καὶ δὲν ἐφαρμόζονται μὲ ἀπόλυτη ἀσθηρότητα, ἰδίως ὅταν κινδυνεύουν νὰ προκαλέσουν ἀσάφεια στὸν ἀκροατή.

Πρέπει νὰ προστεθῆ κι ἐδῶ πὼς δὲν λείπουν τὰ παραδείγματα τῆς προφυλακτικῆς τροπῆς τοῦ τονισμένου ο σὲ ου μετὰ τὴν ἀποβολὴ ἐνδιάμεσου συμφώνου: ἄ(γ)όρασα - ἀούρασα (Κάρπαθος, Καστελλόριζο), ἀνα(β)όλι - ἀναούλι (Κάρπαθος), ἄ(π)ὸ - ἀοὺ (Κάρπαθος), ἄρα(β)όνα - ἀραούνα (Κῶς), μανδρα(γ)όρας - μαντραούρας (Κῶς), ἰταλ. μαορα - μαούνα, παρα(γ)ώ(γ)ι - παραούι (Κάρπαθος), πλαγγών - πλα(γ)ούνα - πλαούνα (Λευκάδα), σιαγών - σα(γ)όνι - σαούνι (Σίφνος), τρα(χ)ώνια - τραούνια (Κάρπαθος), χάος - χαόνι - χαούνι (Καστελλόριζο)².

15. ἄ τονισμένο - ο, ω ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συνάντησης τῶν δυὸ αὐτῶν φωνηέντων ἦταν μέσα στὴ λέξη συναίρεση μὲ ἐπικράτηση τοῦ ο στὴν ἰωνοαττικὴ διάλεκτο: ὄράομεν - ὄρῶμεν, τιμάομεν - τιμῶμεν, φάος - φῶς, τιμάορος -

1. L. Roussel, *Grammaire descriptive du roméique littéraire*, σ. 17: «La question est donc loin d'être résolue et ferait le sujet ... d'une étude assez longue».

2. Ν. Ρ. Andriotis, ἔ.π., σ. 17.

τιμωρός κτλ., και τοῦ α στη δωρική: τάων - τᾶν, Ἀθανάων - Ἀθανᾶν, μελισσῶων - μελισσᾶν, πολιτῶων - πολιτᾶν, Ποτιδῶων - Ποτιδᾶν κτλ.¹ Στη σύνθεση παρουσιάζεται αποβολή τοῦ α και διατήρηση τοῦ ο με ἀνέβασμα τοῦ τόνου στην προηγούμενη συλλαβή: κατὰ ὁδόν - καθ' ὁδόν, κατὰ ὁδός - κάθοδος, παρὰ ὁδός - πάροδος, ἀνὰ ὁδός - ἄνοδος κτλ.

Στη μεσαιωνική, μέσα στη λέξη ἔχουμε ὑπερίσχυση τοῦ τονισμένου α: ἐχάωσες - ἐχάσες², ἀνάμεσα ἔμως σὲ δυὸ λέξεις ἐκθλίβη τοῦ α με ἀνέβασμα τοῦ τόνου στην προηγούμενη συλλαβή: πόλλ' ὀλίγα Σαχλ., Γραφαί Α 3.

Ἡ κοινὴ Νεοελληνικὴ, μολονότι ἀνέχεται τὴ γασμωδία ὅταν ἡ γραμματικὴ σαφήνεια τὸ ἀπαιτεῖ: γὰρ ὁ Γυῖνης, πάω, πεινάω, διηνάω³, διάολος, συχνὰ τὴν ἐξουδετερώνει με ἀποσιώπηση τοῦ ο: κρεατο-γά(γ)ος - κρηματογᾶς (Ἰμβρος), θέλω γὰ πᾶ' στη ξενιτιά (Πελοπόν.), ἢ με ἀφομοίωσή του ἀπὸ τὸ προηγούμενο τονισμένο α: διά(β)ολος - διάαλος (Μύλασα Καππαδοκίας), διάλος (Εὔβοια, Κρήτη), κά(μ)ωμα - κάαμαν (Λιβίσι), χάος - χάς (Κύπρος). Μαρτυρεῖται και συναίρεση με ἐπικράτηση τοῦ ἄτονου ο: κά(θ)ομαι - κόμαι (Λιθί Χίου).

Στὰ ἰδιώματα ποὺ ἀποβάλλουν σύμφωνα ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα ἔχουμε και στην περίπτωση τοῦ συμπλεγματος ἄο προφυλακτικὴ τροπὴ τοῦ ο σὲ ου: ἄγρωστη - ἄουστη - ἄουστρας (Ἀπείρανθος), και ἄουστρος (Κῶς), ἄ(λλ)ο - ἄου - ἄβ, ἄ(λ)ογο - ἄουγο - ἄβγο (Φάρασα Καππαδοκίας), ἄουρος - ἄουρος - ἄγουρος (κοινὸ), κάδος - κάους (Ρόδος), κά(θ)ομαι - κάουμαι (Ρόδος), πά(ρ)ομα - πάουμα (Κέρκυρα), ραρτορᾶω - ραρτορᾶου (Κέρκυρα), τρά(γ)ος - τράους (Ρόδος), χάος - χάους (Συνασὸς Καππαδοκίας)⁴.

16. α τονισμένο - ὀ τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ συμπλεγμα τοῦτο κανονικὰ ἐκθλίβει τὸ α: ἄλλ' ὅτε περὶ ὁ δεσπότης ἔποιρ ἐγένετο Ἀριστοφ. Ὀρν. 71.

Στὴ νεώτερη δὲν παρουσιάζει καμιά μορφὴ συναλοιφῆ: πολλὰ ὅμοια, καλὰ ὅλ' αὐτά, ἐννιά ὄρες.

17. α ἄτονο - ου ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις ἐκθλίβεται τὸ α: οὐ γὰρ σάφ' οἶδ' οὐδ' αὐτὸ Ἀριστοφ. Βάτρ. 74, εἴτ' οὐχί Σοφοκλέα μέλλεις ἀγαγεῖν;

1. E. Schwyzler, *Griech. Grammatik*, 1, 250.

2. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MNE* 1, 214.

3. Π. Λορεντζάτου, *Διαλεκτολογικά*, Λεξ. Ἀρχαίων 6, 35.

4. Ν. Ρ. Andriotis, *β.π.*, σ. 18 κ.έ.

ἐφόδι' οὐκ ἔχω Ἀριστοφ. Ἀχ. 53, τὸ πέος ἔχοντ' οὐ παιδικὸν Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 415. Ἐκεῖ πού ὁ φθόγγος οὐ παρουσιάζεται στῆ γραφῆ ὡς *v* τὰ ἔμμετρα κείμενα παρουσιάζουν ἐκθλιψή τοῦ ἄτονου *a*: ὡς ἔχιδν' ὑφειμένη Σοφοκλ. Ἀντιγ., τὸν δ' ἄρ' ὑπόδορα ἰδῶν Ἰλ. Δ 411.

Ἡ νέα Ἑλληνικὴ στὸν καθημερινὸ πεζὸ λόγο ἀνέχεται τὴ χασμωδία τοῦ συμπλέγματος *a - ου*: εἶδα οὐρά, ἄκουσα οὐρλιάσματα κτλ. Σὲ ιδιώματα ἔχουμε καὶ ἀφαίρεση τοῦ *ου*: τὰ (οὐ)ράδια (Κύπρος).

18. *a* ἄτονο - οὐ τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἔχουμε παραδείγματα ἐκθλιψῆς τοῦ ἄτονου *a*: μὰ τὸν Δί' οὐ Ἀριστοφ. Βάτρ. 28, ἄρ' οὕτως. Ἔτσι καὶ ἔταν τὸ *ου* γράφεται μὲ *v*: κερκίδ' ὕγαινε.

Ἡ κοινὴ Νεοελληνικὴ στὸν πεζὸ λόγο δὲν παρουσιάζει καμιὰ μορφὴ συναλοιφῆς: τὰ οἶλα, τὰ οἶρα. Στὸ ἴδιωμα τῆς Κύπρου παρουσιάζεται καὶ τοῦ τονισμένου *ου* ἀφαίρεση, μὲ ἀνέβασμα τοῦ τόνου του στὸ προηγούμενο *a*: τὰ οἶλη - τᾶλη. Πρβ. σύμπλεγμα *a - ου*.

19. *á* τονισμένο - *ου* ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἐκθλίβεται τὸ *a*: παρ' οὐδὲν εἶναι Σοφ. Οἰδ. 983, παρ' οὐδὲν ἄγειν Σοφ. Ἀντιγ. 35, παρ' οὐδὲν θέσθαι Εὐρ. Ἰφιγ. Τ. 732.

Στὴ μεσαιωνικὴ τὸ σύμπλεγμα *á - ου* συναρεῖται σὲ *á*: ὑπά(γ)ουσιν - ἐπάσιν Ἰμπέρ. 516 (Κριαρᾶς), γὰ ὑπά(γ)ουρ - γὰ πᾶν Φλώρ. 1290 (Κριαρᾶς).

Στὴ νέα Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα *á - ου* μένει ἀνέπαφο, ὅπως μαρτυροῦν τὰ κοινὰ παραδείγματα: μακριὰ οὐρά, καμιὰ οὐσία, βαθιὰ οὐλή κτλ.

20. *á* τονισμένο - οὐ τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ *a* ἐκθλίβεται: ἀλλ' οὐ σχολή Ἀριστοφ. Ἀχ. 407.

Στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ καὶ τὰ δυὸ τονισμένα φωνήεντα διατηροῦν τὴν αὐτοτέλειά τους: παχιά οἶλα, πολλὰ οἶρα, ἀλλὰ οὔτε, πλατιά οἶγια κτλ.

Β'. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ ΜΕ ΠΡΩΤΟ ΦΩΝΗΕΝ ΤΟ Ο

21. *o* ἄτονο - *a* ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἡ συναλοιφὴ τοῦ συμπλέγματος *o - a* παρουσιάζει δυὸ μορφές: 1) Συναίρεση, μὲ ἐπικράτηση τοῦ *a*: αὐτο-αδῆς - αὐθάδης, λοχο-αγός - λοχαγός, ἡ ἐκθλιψὴ τοῦ *o*: δὺ' ἀδελφεοί, ἡγήσατ' Ἀχαιῶν, ἀπο-

παύε' αουδιῆς, ἀνιήρετ(ο) αὐτὸν Χαιρεφῶν Ἀριστοφ. Νεφ. 156 (ἀκόμα και ὅταν τὸ ο εἶναι ἄρθρο: ὁ ἀνήρ - ἀνιήρ, τὸ ἀνάφορον - τἀνάφορον. 2) Συναίρεση ἢ κράση μὲ ἐπικράτηση τοῦ ο και μὲ ἀποτέλεσμα ω: ἐλάσσοα - ἐλάσσω, ὁ αὐτὸς - ὠντός, ὁ ἀνήρ - ὠνήρ, τὸ ἀργύριον - τῶργύριον, τὸ ἀρχαῖον - τῶρχαῖον, τὸ ἀρρέντερον - τῶρρέντερον (ἀρκαδικό), βοathέω - βωthέω (ἰωνικό).

Και στὴ μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ τὸ ο δὲν ἀντέχει στὴ γειτονεία τοῦ α: νὰ τ' ἀκονίσω Ξενιτ. 223, δὴ' ἀφορμὲς Γεωργιλλ. Βελισ. 287, μηδὲν μὲ τ' ἀπιστήσης Φλώρ. 1647, μήπως τ' ἀκούση ὁ βασιλεὺς Πουλολ. 364, σπούδαζε νὰ τ' ἀυξήσης Κομν. Ποίημα 347, θέλ' ἀπὸ μὲν νὰ βγάλω Χούμνου, Κοσμογέν. 2725, τὴν Αἴγυπτ' ἀφεντεύει Διήγ. Ἀλεξ. 7 (Holton).

Στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ, ὅταν τὸ ο ἀποτελεῖ μόνον τοῦ αὐτοτελεῖ λέξη (ἀρσενικό ἄρθρο), ἀντέχει στὴν παρουσία τοῦ α, φυσικὰ γιὰ λόγους σαφήνειας: ὁ ἀέρας, ὁ ἀδερφός μου, ὁ Ἀντώνης κτλ. Σὲ ὅλες ὅμως τὶς ἄλλες συναντήσεις τῶν δυὸ αὐτῶν φωνηέντων τὸ ο ὑποχωρεῖ στὸ α, και στὸν πεζὸ και στὸν ἔμμετρο λόγο: δὲν καλ-ακούω, γλυκ-ανάλατος, τ' ἀλάτι, τ' ἀρνί, τ' ἀφτί, τ' ἀστροί, τ' ἀβγό, στ' ἀγριοβούνι, εἶδε τ' ἀδίκημά του, τ' ἀκοῦς, τὸν κόσμ' ἀγνάντευε, σήκ' ἀπάνω. Σὲ ἔμμετρα κείμενα ἢ ἐκθλιψη τοῦ ο εἶναι ἀκόμα πιὸ εὐκόλη, γιὰ χάρη τοῦ μέτρου: και μῆλ' ἀπ' τὴ μηλιά μου, φέγα, γέθ', ἀπὸ κοιτά μου, πῆγα και ἐγὼ νὰ φάγ' ἀρνί.

Ἀκόμα πιὸ συνεπὴς εἶναι ὁ κανόνας τῆς ἐκθλιψης τοῦ ο, ἰδίως τοῦ ω τῆς ρηματικῆς κατάληξης, στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο. Γιὰ εὐκολία τοῦ ἀναγνώστη ἀφήνω τὸ ἐκθλιβόμενον ο μέσα σὲ παρένθεση: ἄλλ(ο) ἀπέσ', λέγ(ω) ἀτεν, θὰ φυτεύ(ω) ἀτο, κὶ πίν(ω) ἀτο, εὐτάγ(ω) ἀτα, ροννίζ(ω) ἀτα, φέθ(ω) ἀπάν', ξέθ(ω) ἀ, ἄς ἐλέπ(ω) ἀ, πρέπει νὰ χάν(ω) ἀ, ἂ πάγω σκοτών(ω) ἀτο, και γλυτών(ω) ἀτην, ντὸ νὰ εὐτάγ(ω) ἀτα; οὔμπαν πάγ(ω) ἀκολουθᾶς με¹.

Στὸ ἰδίωμα τῆς Ἀπειράνθου Νάξου, ποῦ εἶναι γενικὰ ἀυστηρότερο στὴν ἐφαρμογὴ τῶν φωνητικῶν κανόνων του, ἢ ἐκθλιψη τοῦ ο γίνεται κανονικὰ ὅχι μόνον ὅταν εἶναι, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, τελικὸ ἄρθρον ἀνωθυμίας ἢ ὀνόματος: σήμερ' αὔρι(ο) ἀναμένω, τεσσαραβύζικ(ο) ἀελάδι, ἔνα τσοῦρμ(ο) ἀργάτες, ἄξ(ω) ἀ τὸ σπῖτι κτλ., και ὅταν εἶναι κατάληξη τοῦ πρώτου προσώπου τοῦ ρήματος, ὅπως εἶδαμε γιὰ τὴν Ποντιακὴ διάλεκτο: χίλιες ἱστορίες ἔχ(ω) ἀκουστά, ἀξάστα ἔχ(ω) ἀκόμα, κάν(ω) ἀσκημα; νὰ γλυτώσ(ω) ἀ τὰ νύχια σου, ἀτριβόλιστα ἔχ(ω) ἀκόμα, ἀξανοί(ω) ἀ τὸ φερίτη, νὰ ἔθ(ω) ἀπάνω; ἀλλὰ και ὅταν εἶναι ἀρσενικό ἄρθρο (ὅπως εἶδαμε στὴν περίπτωση τοῦ ἀρχαίου ὁ ἀνήρ - ἀνιήρ): λείπ' (ὁ) ἀφείδης μου, ἐπέθανεν (ὁ) ἀδερφός μου, ροικοκυρό-

1. Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, σ. 14, Δ. Η. Οἰκονομίδου, Γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Πόντου, σ. 68.

πουλο εἶν' (ὁ) ἀμουροῦζος σας, ποιός ἦταν αὐτός (ὁ) ἀγαπημένος μου: (ὁ) ἀθεόργιστος, δουλειές ποῦ τσι κάνει! κτλ.

Πολλὴ σπάνιες εἶναι οἱ περιπτώσεις ὅπου τὸ α ὑποχωρεῖ στὴ συνάφισή του μὲ τὸ ο: βαρο-κούω (Κῶς), ἡξενο-γάπα (=ξενοαγαποῦσε, Πάτμος), τὸ (ἀ)γιάσμα (Ἄστυπάλ).

Τὰ ἰδιώματα στὰ ὅποια συναντήσαμε παραπάνω τὴν προφυλακτικὴ τροπὴ τοῦ ο σὲ ου μετὰ τὸ α παρουσιάζουν τὸ ἴδιο φαινόμενο καὶ στὸ σύμπλεγμα ο - α: ἄλογ(α) - ἄλοια (Κάρπαθος), ἀνάρο(δ)α - ἀνάροια (Κάρπαθος), κακὴ ὁδός - κάκο(δ)ας - κάκοιας (Κάρπαθος), λο(γ)αριασμός - λοναριασμός (Κάρπαθος), πο(δ)μυζὸ - πουαμζὸ (Κάρπαθος), προ(β)ατίνα - προνατίνα (Κάρπαθος), ρο(γ)ατοῦρι - ρουατοῦρι (Κάλυμνος, Κῶς)¹.

22. ο ἄτονο - ἀ τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ παρουσιάζονται δύο μορφές συναλοιφῆς αὐτοῦ τοῦ συμπλέγματος: 1) μὲ ἐπικράτηση τοῦ α: φιλ-ἀνθρωπος, δι' ἄττα, ἀνθρωπος, ὄρνιτ' ἄρ ἐξ ἐνῆριν Ὀδυσσ. β 2, καὶ 2) μὲ ἐπικράτηση τοῦ ο: χειρο-ἀνάξ - χειρῶναξ, Λημο-ἀνάξ - Λημῶναξ, ὁ ἄριστος - ὄριστος, τὸ ἄβυσσον - τῶβυσσον (δωρικόν).

Στὴ μεσαιωνικὴ συγχρότερη εἶναι ἡ ἐπικράτηση τοῦ τονισμένου ἀ: τὸ ἄκρον - τ' ἄκρον, ἐν τῷ ἄμα - ἐντάμα, Ἰωάννης - Ἰάννης, στὴν Αἴγυπτ(ο) ἄφησε Διήγ. Ἀλεξ. 274, καὶ σπανιότερη τοῦ ο, ποῦ τότε δέχεται τὸν τόνο τοῦ α: ὅς τό 'κουσεν Ἰμπέρ. 161.

Καὶ στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ εἶναι σχεδὸν ἀπόλυτη ἡ ὑπερίσχυση τοῦ τονισμένου α: ἐν τῷ ἄμα - ἐντάμα, ἴστο-βοάριον - σταβάρι, ψάριον - ψάρι², Ἰωάννης - Γιάννης, τ' ἄλλο, τ' ἄλλογο, τ' ἄδικο, τ' ἄσπρο, τ' ἄζουσα, τ' ἄρησα, βάνει τὸ σάβαν(ο) ἄλλογο, θέλ(ω) ἄντρα περιήγατο, ἐγὼ 'χ(ω) ἄσπρο, γιατί 'χ(ω) ἄντρα στὴν ξενιτιά. Περισσότερα παρὰ στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ παραδείγματα συναντᾶ κανεὶς στὰ ἰδιώματα καὶ τὶς διαλέκτους: χλοάζω - χλάζω, διὸ (γ)αδάξ(ω) ἄχερα, πῆρα d(ο) ἄλλοι (Ἀπεύρανθος), θε(ο)άσκημος (Κάρπαθος)³, πισ(ω)-ἀρομενα - πισάρομενα (Κῶς)⁴, σοῦκ(ω) ἄν' (= σήκω ἄνω), τ(ὸ) ἄλλ(ο) τὴν ἡμέραν (Πόντος).

Ἐπικράτηση τοῦ ο μαρτυρεῖται σπάνια σὲ ἰδιώματα: καλο-ἀρομενη - καλόρομη (Πόντος), τὸ ἄκουσα - τὸ 'κουσα (Χίος), καὶ ἀφομοίωση τοῦ ο ἀπὸ

1. Ν. Ρ. Andriotis, ὁ.π., σ. 17.

2. Γ. Ν. Χατζιδάκη, ΜΝΕ 1, 214.

3. Κ. Μηνᾶ, Τὰ ἰδιώματα τῆς Καρπάθου, σ. 41.

4. Α. Καραναστάση, Φωνητικὴ Κῶ, σ. 39.

τὸ α: προ(β)άτα - προάτα (Κάλυμνος), λο(γ)ᾶται - λαᾶται (Σύμη), λᾶται (Κάλυμν.), ποδᾶρι - παᾶρι (Κάλυμν.), προάλλη - προάλη - πράλλη (Σουδενᾶ Πελοπονν.)¹.

Προφυλακτική ἀνομοίωση τοῦ ο σὲ ου εἶναι κανονική σὲ πολλὰ ἰδιώματα πρὸς ἀποβάλλον σύμφωνα ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα: βο(δ)άκι - βονάτσι (Κάρπαθος, Κῶς), διπο(δ)ᾶ - νιπουᾶ (Ρόδος), ρω(δ)άκινο - ρονάκινο (Κῶς), ἐδω(δ)ᾶ - ἐδονᾶ (Κῶς, Ρόδος), ἰταλ. Ζο(ρ)ανπο - Ζονάνος (Κάρπαθος), κο(λλ)ᾶ - κουᾶ (Φάρασσα Καππαδ.), λο(γ)άρι - λονάρι (Κάρπαθος), λο(γ)ᾶται - λουᾶται (Κάρπαθος), Μοῦάτος - Μονάτος ἐπών. (Κρήτη), νο(δ)άρος - νουάρος (Κάρπαθος), πο(δ)άρι - πονάρι (Κῶς, Ρόδος), πο(δ)ᾶς - πονᾶς (Κάρπαθος), πο(λλ)ᾶ - πονᾶ (Φάρασσα Καππαδ.), προ(β)άλλω - προυάλλω (Κάρπαθος), προ(β)ιᾶ - προυᾶ (Κάρπαθος), ρο(γ)άτορας - ρονάτορας (Κῶς), στοᾶ - στοῦᾶ (Κύπρος), τοῦτο (δ)ᾶ - τουτουᾶ (Κάρπαθος), ρο(β)ᾶται - ρονᾶται (Κάρπαθος, Κῶς, Νίσυρος)².

23. ὁ τονισμένο - α ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνική ἡ συνάντηση τῶν δυὸ αὐτῶν φωνηέντων εἶχε ποικίλα ἀποτελέσματα: ὦ στὰ αἰδῶα - αἰδῶ, πρό(Ρ)ατος - προῶτος, (δωρ. προῶτος)³, α στὸ ἀπλόα - ἀπλᾶ. Στὴ συνεφορὰ τὸ ὁ ἐκθλίβεται: γὰς ἀπ' Ἀσίδος, Αἰσχ. Πέρσ. 262. Τὸ ἐπιφώνημα ὦ ἐκτόπιζε τὸ ἐπόμενο α: ὦ ἀγαθὲ - ὦ γαθὲ, ὦ Ἀχαρνίδα - ὦχ αρνίδα Ἀριστοφ. Ἀχ. 322, ὦ Ἀχελῶε - ὦχ ἐλῶε Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 381.

Καὶ στὴ μεσαιωνική τὸ τονισμένο ὁ φαίνεται ἰσχυρότερο ἀπὸ τὸ α: ἐγῶ - γαῶ Γαδ. διήγ. 72.

Ἀντίθετα στὴ νέα Ἑλληνική, παρόλο πρὸς ἡ χασμωδία εἶναι ἀνεκτὴ στὸν καθημερινὸ λόγῳ, αὐτὸ ἀκούω, μικρὸ ἀγκάθι, πιὸ ἀπάνω, κι ἐγῶ ἀποροῦ κτλ., τὰ παραδείγματα τῆς συναλοιφῆς δὲν λείπουν, ἰδίως ἀπὸ τὸν ἑμμετρο λόγῳ: ἀπ(ὸ) αὐτόν, ἕνα μικρ(ὸ) ἀρχοντόπουλο, νὰ εἶχα νεο(ὸ) ἀπ' τὸν τόπο μου.

Περισσότερα παραδείγματα μᾶς δίνουν ἰδιωματικὰ κείμενα ἀπὸ τὴν Κρήτη: δὲν μπορ(ῶ) (ν)ᾶ τὴ φτάξω, δὲν μπορ(ῶ) (ν)ᾶ τὴ γελάσω, ἐ(γ)ὼ ἀγαπῶ τὴ θάλασσα, ἀπὸ τὴν Κῶ: μπρό(β)αλε - μπράλε⁴, ἀπὸ τὸν Πόντο: ντὸ θὰ φτάη; - ντᾶφταη; ντὸ ἀργῶς ἤλθες; - ντᾶργως ἤλθες; ὄχτῳ ἀδερφοὶ - ὄχτ' ἀδερφοί, καὶ ἀσύγκριτα περισσότερα ἀπὸ τὴν Ἀπείρανθο τῆς Νάξου.

1. N. P. Andriotis, ὁ.π., σ. 57.

2. N. P. Andriotis, ὁ.π., σ. 17 κ.έ.

3. E. Schwyzer, *Griech. Grammatik*, 4, 250.

4. A. Καραναστάση, ὁ.π., σ. 39.

(Γιὰ εὐκολία τοῦ ἀναγνώστη ἀφήνω κι ἐδῶ τὸ ἐκθλιβόμενον φωνῆεν μέσα σὲ παρένθεση): ἐνέβηκε λοιπ(ὸ) ἀπάνω, δὲ δόρε ξέρεεις εὐτ(ὸ) ἀ τῆ βολή, δὲν ἔχουν ἐβγαλημ(ὸ) ἀπὸν μέσα, νὰ ῥοράσω δυ(ὸ) ἀβγά, ἔχω δυ(ὸ) ἀφανά, πιάνει τὸ Θε(ὸ) ἀ τὸ ποδάρι (= διαμαρτύρεται ἔντονα), μίθε πεζ(ὸ) ἀρωτᾶ μίθε καβαλάρη, δὲ γόβγεται τὸ κακ(ὸ) ἀπὸν μέσ' τὸ χωριό, νὰ σαρώσης τῆ σιδουβῆ τῶ γλαδι(ῶ) ἀπὸ τῶ χάμαι, ἐννιά λοῖ(ῶ) ἀλυσίδες, δὲν ἔχει πι(ὸ) ἀνεκατωτούρα πὸ φτῆ μέσ' τὸ χωριό, δὲν ἔχει πι(ὸ) ἀληθινὴ παροιμία κτλ. Καὶ ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία ἐγώ, ὅταν γιὰ φωνητικούς λόγους ἔχει τὸν τύπο εἰώ, χάνει τὸ ὦ: ἐ(ὠ) ἀφορμὴν ἐύρευγα, ἐ(ὠ) ἀξανοίω, ἐσ' ἀρφανὴ κι ἐ(ὠ) ἀρφανός, ἐ(ὠ) ἀκούω τοῦ πάππου μου τ' ὄνομα κτλ. Ὅταν ἔχει τὸν τύπο ὠ, χάνεται ὀλότελα: θὰ πάω στὴν Ἀθήνα νὰ ἐνωῶ και (ὠ) ἀλλιότικος, πάω και (ὠ) ἀπάνω, ὅλα μου τὰ νύχια τᾶχω και (ὠ) ἀλλασμένα, τρία παιδιὰ ἔχω και (ὠ) ἀνερωμένα κτλ. Ἀκόμα και ἡ ρηματικὴ κατάληξι -ῶ ἀποβάλλεται, ὅταν ἡ ἐπόμενη λέξι ἀρχίζη ἀπὸ α -: θὰ πάω νὰ παθρευτ(ῶ) ἀπόψε, ἐὼ πολεμ(ῶ) ἀκόμα, ἐκεῖνο πὸν θὰ π(ῶ) ἀπίσω σου, ἐὼ θ' ἀποσυρθ(ῶ) ἀ τῆ δουλειὰ φτῆ, νὰ σηκωθ(ῶ) ἀπὸ πά;

Στὸ σύμπλεγμα ὄα παρουσιάζεται και ἡ προφυλακτικὴ τροπὴ τοῦ ο σὲ ον, ὅχι μόνον στὰ ιδιώματα πὸν τῆ συναντήσαμε ὡς τώρα μετὰ τὴν ἀποβολὴ τῶν ἐνδιάμεσων συμφώνων β, γ, δ, λ¹ ἀπό(γ)αλος - ἀπούαλος (Κῶς, Ρόδος), λό(γ)αζε - λούαε (Κάρπαθος), ἐπρό(β)αλεν - ἐπροῦαλεν (Κάρπαθος, Κῶς), ὀρίγανον - ὀρόανος - ὀρούανος (Κάρπαθος), ὄα - ὄα (Πόντος), ὀρό(γ)αλο - ὀρούαλον (Ρόδος), κόαξ - κούακας - κούβακας (Χίος), πό(δ)ας - πούας (Κρήτη, Κῶς), πρό(β)ατο - προῦατο (Ρόδος), πρωτό(γ)αλη - πρωτούαλη (Κῶς), ρό(δ)α - ρούα και ἐρούα (Κάρπαθος), ρῶ(γ)α - ρούα (Ἄνδρος, Κάλυμνος, Κάρπαθος, Λιβίσι, Μύκονος), ὄα - ὄα (ἤδη μεταγν. και σήμερα στὸν Πόντο), οῦγια (κοινό), ὄλλα και στὸ ιδίωμα τῆς Σαμοθράκης, ὄπου μετὰ τὴν ἀποβολὴ τοῦ ρ σχηματίζονται συμπλέγματα ὄα²: ἀγό(ρ)ασα - ἀγούασα, μπό(ρ)α - μπούα, παμπό(ρ)α - παμπούα, ὑφόρασις (= ὑποψία) - ἀφούασ', φό(ρ)α - φοῦα, δῶ(ρ)α - δοῦα, Θεδώ(ρ)α - Θεουδούα, χῶ(ρ)α - χούα, ὦ(ρ)α - οῦα, φῶ(ρ)α - φοῦα, μῶ(ρ)α - μούα κτλ. Πρβ. σύμπλεγμα ἐα³.

Σπάνια εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς ἀφομοίωσις τῶν δυὸ φωνηέντων μετὰ ἐπικράτησι τοῦ α: πρό(β)αλε - μπράλε, (Κῶς)⁴, πρό(β)ατα - πράτα (σὲ πολλὰ μέρη), ἡ τοῦ ο: πρό(β)ατα - πρότα (Χίος), τῶ(ρ)α - τῶω (Σαμοθρ.)⁵.

1. Ν. Π. Andriotis, ὁ.π., σ. 16 κ.ε.

2. Α. Peisenberg, *Die liquida ρ im Dialekt von Samothrake*, Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Χατζιδάκη, σ. 87 κ.ε.

3. Ν. Π. Andriotis, ὁ.π., σ. 8 κ.ε.

4. Α. Καρναυστάση, ὁ.π., σ. 39.

5. Ν. Π. Andriotis, ὁ.π., σ. 57.

24. ό τονισμένο - ά τονισμένο

Στήν άρχαία Έλληνική, όταν τό ο ήταν μακρό (ω), επικρατοῦσε αυτό: ὦ ἀναξ - ὦναξ, ὦ ἄνθρωπε - ὠνθρωπε.

Στή Νεοελληνική, κοινή και ιδιώματα, συμβαίνει τό αντίθετο, δηλ. επικρατεῖ τό τονισμένο α: ἀπ(ὸ) ἄκρη σ' ἄκρη, γέμονν οί κάμποι (ἄ)π(ὸ) ἄλοα (Κάρπαθος), ντ(ὸ) ἄγγελσα εἶσαι! (Πόντος), ντ(ὸ) ἄνθρωπος εἶσαι! (Πόντος), ντ(ὸ) ἄργως ἦλθες! (Πόντος) ¹.

25. ο ἄτονο - ε ἄτονο

Στήν άρχαία Έλληνική, όταν τό ο ήταν βραχύ, τό άποτέλεσμα τῆς συναλωφής ήταν ου: ὁ ἐμός - οὔμός, ὁ ἐπὶ - οὔπί, τό ἐλάχιστον - τοῦλάχιστον, βελτίους - βελτίους, ἐλάσσοες - ἐλάσσους, κακο-εργός - κακοῦργος, μίσθοε - μίσθου, λοετρόν - λουτρόν ². "Όταν ὅμως τό ο ήταν μακρό (ω), ὑπερίσχυε και ἀφαιροῦνταν τό ε τῆς ἐπόμενης λέξης: λέγω (ἐ)πὶ τοῦτον, μὰ τὸν Ἀπόλλω, (ἐ)γὼ μὲν οὐ Ἀριστοφ. Ἀχ. 101, τρέχω (ἐ)πὶ τοῦνην Ἀριστοφ. Ὀρν. 79, τρέχω (ἐ)π' ἀφύας στό ἴδιο 77. Ἀντίθετα, όταν τό ἄτονο ε ήταν μακρό (η), τότε νικοῦσε αυτό: τό ἠρῶον - θῆρῶον.

Και ἡ ἐκθλιψη τοῦ τελικοῦ ο μπροστά στό άρχικό ε ἀντιπροσωπεύεται με συχνά παραδείγματα: Ἀτρείδη, μὴ ψεύδε(ο) ἐπιστάμενος Ἰλ. Δ 404, τοῦτ' ἐμόν, τοῦτ' ἐκεῖνο, μέλλω ἔξεμειν Ἀριστοφ. Βάτρ. 11.

Στή μεσαιωνική κατά κανόνα τό ε ὑποχωρεῖ όταν προηγῆται ο: ὁ (ἐ)λευϊνός Ξενιτ. 33, ἔτρο(γε)ς - ἔτρος Πουλολ. 544. Συγχῆ ὅμως εἶναι και ἡ ἐκθλιψη τοῦ τελικοῦ ο: τ' ἐδικόν του Κομν. Ποίημα παραιν. 611, και 641, ἀπ' ἐσὲν Συναξ. γαδ. 289.

Και στή Νεοελληνική, κοινή και ιδιώματα, τό φωνῆεν πού επικρατεῖ στό σύμπλεγμα τῶν ἄτονων ο - ε εἶναι τό ο: θεο(ε)μπαίχτης, ἔχω ἴγώ, λέω ἴγώ, φταίω ἴγώ, χωρὶς νά ἀποκλείεται και ἡ διατήρηση τῆς χασμωδίας, όταν τήν ἀπαιτεῖ ἡ ἀνάγκη τῆς σαφήνειας: θέλω ἐφτά, ἔχω ἐνια, τό ἐξωτερικό. Πιὸ συνεπῆς εἶναι ἡ ἀφαίρεση τοῦ άρχικοῦ ἄτονου ε σὲ πολλά ιδιώματα, ἕπως τῆς Κρήτης: γυρίζω ἴγώ, δὲ βγάνω ἴγώ τὰ ροῦχα μου, και πιὸ πολὺ τῆς Ἀπειράνθου: τό ζὸ (ἐ)ουτό, τό σπῆλιο (ἐ)φτό, ὄνειρο (ἐ)θώρου, ἀπέκειο (ἐ)νεργλείφτηκα, τό (ἐ)πονεκάτωσα τό φαῖ, ἦτροά το (ἐ)ώ.

Ἐκθλιψη τοῦ τελικοῦ ο συναντοῦμε πιὸ σπάνια: δὲμ παίρ(ω) ἐγὼ στό λαιμό μ' (Κόνιτσα Ἡπείρου), και πιὸ κανονικά στή διάλεκτο τοῦ Πόντου:

1. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MNE* 2, 141.

2. Γ. Ν. Χατζιδάκη, Ἀκαδημικά ἀναγνώσματα ², 1, 294. Μ. Lejeune, *Traité de phonétique grecque*, σ. 294.

τ(ὸ) ἐμόν οἱ γονέοι (= οἱ γονεῖς μου), ἀλλ(ο) ἐμπροστά, τ(ὸ) ἑκατοστάρ', τ(ὸ) ἐκείνου, σ(ὸ) ἐμέτερον, τ(ὸ) ἑλληνικόν κοντάριον¹.

Ἡ εὐπάθεια τοῦ ε ὕστερα ἀπὸ τὸ ο ἐξηγεῖ, κατὰ τὸν Γ. Ν. Χατζιδάκη, τὴν ἀποσιώπηση τῆς ἄτονης αὐξησης στὴ Νεοελληνική: τὸ (ἐ)φέραμε, τὸ (ἐ)λησμόνησα, τὰ (ἐ)δώσαμε κτλ.² Σὲ ιδιώματα ποῦ ἀποβάλλουν ὀρισμένα σύμφωνα ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα παρατηρεῖται καὶ στὸ σύμπλεγμα τοῦτο προφυλακτικὴ τροπὴ τοῦ ε σὲ ι: ἀγοιο-ελιά - ἀγοϊλιά ('Απεῖρανθος), καὶ ἀγοϊλάκι (Κάσος), ἀπὸ ἐτοῦ - ἀποῖτοῦ ('Απεῖρανθος), ἀπροετοίμαστος - ἀπροῖτοίμαστος ('Αρκαδία), πρὸς ἐσπέραν - προεσπέρα - προῖσπέρα ('Ικαρία), προεστῶς - προῖστῶς (Κάρπαθος, Κῶς, Πόντος), τὸ ἐλάχιστον - τοῖλάϊστο (Κρήτη), τὸ ἐμαντό μου - τοῖμαντό μου ('Απεῖρανθος), φλο(γ)ερὸς - φλοῖρὸς (Κῶς), φο(β)ερίζω - φοῖρίζω (Καππαδοκία, Κάρπαθος, Κῶς)³.

26. ο ἄτονο - ἐ τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνική τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συναλοιφῆς εἶναι, ὅπως καὶ στὴν προηγούμενη περίπτωσι, κράση τοῦ οε σὲ ου: τὸ ἔρμαιον - θοῦρμαιον, τὸ ἔπος - τοῦπος, πρὸ ἔργον - προῦργον, προέχων - προῦχων, τὸ ἔσχατον - τοῦσχατον κτλ. Τὸ ὄμ(ο)-έστιος διασώζει τὸ ε γιὰ λόγους σαφηνείας, ἐνῶ στὰ χρυσ(ο)ήλατος, τὸ ἦμισυ - θήμισυ, ὑπερίσχυε ἢ μακρότητα τοῦ η. Στους ποιητὲς ἔχομε κάποτε καὶ ἐκθλιψὴ τοῦ ο: ὅτι ... τὸ μέγα τοῦτ' ἔχεις Ἀριστοφ.⁴

Στὴ μεσαιωνική, ὅπως θὰ δοῦμε καὶ γιὰ τὴ Νεοελληνική, κυριαρχεῖ ἡ ἀφαίρεσις τοῦ ε μὲ ἐγκλιση τοῦ τόνου: τὸ 'να Συναξ. γαδ. 354, τὸ 'καμα Σαχλ., Ἐρμην. 294, τὸ 'κρυβα Γαδ. διήγ. 196, τὸ 'χει Συναξ. γαδ. 72, τὸ 'μαθες Πουλολ. 555, ἀπὸ 'να λόγον Καλλιμ. Χρυσ. 1607 (Lambr.), νὰ τὸ 'βρουν Ἰμπέρ. Μαργ. 475, καὶ τὸ 'μπα κι ἔβγα Πικατόρ. Ρίμα 40. Διατήρησις τοῦ τονισμένου ε τῆς ρηματικῆς αὐξησης μὲ ἐκθλιψὴ τοῦ προηγούμενου ο εἶναι σπάνια, καὶ μόνο σὲ στίχους: ἐκεῖ πάλιν τῆς τ' ἔλυσεν ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας Γεωργιλλ. Βελισ. 226.

Ὅμοια καὶ στὴν κοινὴ Νεοελληνική: τὸ 'βλεπα, τὸ 'καμα, τὸ 'λεγα, τὸ 'πλυνα, τὸ 'στειλα, τὸ 'στριψε, τὸ 'φαγες, τὸ 'φερα, τὸ 'χω, ὅπου τὸ 'βρη, θέλω 'να λόγο νὰ σοῦ πῶ κτλ. Συχνότερη εἶναι ἡ ἀφαίρεσις τοῦ τονισμένου ε στὰ ιδιώματα: τὸ αἷμα - τὸ 'μα ('Αστυπάλ. Κάρπαθος⁵, Κύπρος), τὸ 'κουσα, ἐγὼ 'σφαξα (Ρόδος), ν' ἀνάψω 'ναν κερί, ἂν ἀγαπήσω 'ναν κορμί, πό 'ναν, σὲ

1. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MNE* 2, 141.

2. Στὸ ἴδιο 1, 221.

3. Ν. Ρ. Andriotis, ὁ.π., σ. 33.

4. Γ. Ν. Χατζιδάκη, Ἀκαδ. ἀναγν. 1, 274.

5. Ν. Ρ. Andriotis, ὁ.π., σ. 58.

χειλιοπήγαδὸ 'κατσε (Κρήτη). Ἀκόμα πιὸ συχὴ εἶναι ἡ ἀφαίρεση στὸ ἰδίωμα τῆς Ἀπειράνθου: ὦ ὃ 'ρημος καὶ εὐτός!, ρίξε τὸ 'ξω, θὰ σοῦ φέρω 'να δῶρο, ἕνα λόνο 'χω στὸ ποδάρι, εἶδα γὰ κάμω 'νας μοναχός, ἀπέκιο 'φνα, κάθε πότε καὶ λίο 'ρχεται, ἕνα ξόλο 'σκίζα, λασμένο 'ραι μόνο 'λα πάρ' το τὸ ζό, ξέρω μὰ δὲν ἔχω, 'λεε γανένας, σπάσιμο 'χει κτλ. Στὸ ἴδιο ἰδίωμα ἡ χασμωδία εἶναι ἀνεκτὴ ὕπου λόγοι σαφήνειας τὸ ἐπιβάλλουν, καὶ ἰδίως στὰ σύνθετα: ὁ (γ)έ-ρος, καλο-(γι)έ, ὁ σκατο-(γ)ένης, ὁ φυρο-(γ)ένης, ἐνῶ σὲ σύνθετα τῆς κοινῆς καὶ ἄλλων ἰδιωμάτων τὸ ε χάνεται *μυριό-ρημος*, *πηγαινό-ρχονται*, *ψιμό-ριφο*, *καλό-χω*. Τὴν κοινὴ ἀκολουθοῦν οἱ διάλεκτοι: Τσακωνικὴ ἀπὸ ἐνίου - ἀποίου, ἀπὸ ἐτίου - ἀποτίου¹, ἡ Καππαδοκικὴ στὸ ἔμπα - σό'μπα, στὸ ἔβγα - σό'βγα, καὶ ἡ Κατωιταλικὴ: τὸ 'λεγα, ἀπὸ (ἔ)σου. Ἀντίθετα ἡ Ποντιακὴ διάλεκτος, κατ' ἐξαιρεση ἀπὸ ἕλες τὶς ἄλλες, διατηρεῖ τὸ τονισμένο ε καὶ ἐκθλίβει τὸ προηγούμενο ο: τ' ἔναν, τ' ἔναντάλλο, τ' ἔκουσε, τ' ἔξεργον τὴν ἡμέραν (= τὴ γιορτὴ), τ' ἔπεργον τὴν ἡμέραν (=τὴν ἐργάσιμη), ἀπέσ' ἔτουμε².

Καὶ ἡ προφυλακτικὴ ἀνομοίωση τοῦ τονισμένου ε ἀντιπροσωπεύεται μὲ πολλὰ παραδείγματα: ἀγριο-έλι - ἀγροῖλι (Κάρπαθος), ἀπο(δ)έλοιπος - ἀποῖλοιπος (Κάλυμνος), κερατο-δέτης - κερατόιτης (Ρόδος), τὸ αἶμα - τόϊμα (Καππαδοκία)³, τὸ ἕνα - τόϊνα (Φάρασα)⁴, φο(β)έρα - φοῖρα (Κάρπαθος), φο(β)έριστρο - φοῖριστρο (Κάρπαθος)⁵.

27. ὁ τονισμένο - ε ἔτονο

Ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ παρουσιάζει καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ στὴν προηγούμενη (ὑπ' ἀριθ. 26) περίπτωση, κράση τοῦ οε σὲ ου, ὅταν ἡ συνάντηση γίνεται μέσα σὲ σύνθετη λέξι: *κακό-εργος* - *κακοῦργος*, *ραδιό-εργος* - *ραδιοῦργος*, ἡ γενικὰ μέσα στὴ λέξι: *μισθόετε* - *μισθοῦτε* (δωρ. *μισθῶτε*), *κάποτε* καὶ σὲ δυὸ λέξεις: ὁ ἐφόρει - οὐφόρει. Ὅταν τὸ ο εἶναι μακρὸ (ω), τότε τὸ ε χάνεται: *ὀιγώετε* - *ὀιγῶτε*, ὦ *Εὐοιπίδη* - *οὐοιπίδη*, *κἀγὼ* 'θελοντής, ὦ *ἐφήμερε* - *ὠφήμερε*, ὦ *Ἐκβάτανα* - *ὠκβάτανα*, *ὀφθαλμῶ* 'κκοπῆς⁶.

Στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ ἡ συνάντηση τῶν φωνηέντων ο - ε ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὑποχώρηση τοῦ ε μέσα στὴ λέξι: *τρῶ(γ)ετε* - *τρῶτε*, καὶ ἀντίθετα τὴν ὑποχώρηση τοῦ ο ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις: ἀπ' ἐδῶ, ἀπ' ἐκεῖ κτλ. Σὲ νεώτερα συμπλέγματα ἡ χασμωδία εἶναι ἀνεκτὴ: ὦ(δ)ε - ὦε (Κάρπαθος).

1. M. Deffner, *Grammatik*, σ. 165.

2. Δ. Π. Οἰκονομίδου, *Γραμματικὴ*, σ. 72.

3. Ν. Π. Ἀνδριώτη, *Τὸ ἰδίωμα τῶν Φαράσων*, σ. 19.

4. Ν. Ρ. Andriotis, ὁ.π., σ. 32.

5. Κ. Μηνᾶ, *Τὰ ἰδιώματα τῆς Καρπάθου*, σ. 46.

6. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα 1*.

Σπάνιες εἶναι οἱ περιπτώσεις ἀφομοίωσης τοῦ τονισμένου ὀ ἀπὸ τὸ ἄτονο εἰ: καλό-(γ)ερος - καλέερος (Καστελόριζο) ¹.

Στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο τὸ ἀρχικὸ ἄτονο ε νικᾷ τὸ τονισμένο τελικὸ ὀ τῆς προηγούμενης λέξης, καὶ ἰδίως τοῦ ἐρωτηματικοῦ ντὸ (=τί): ντὸ ἐράεες - ντῆραεες; (= τί γύρεες;), ντὸ ἐποίνα - ντ' ἐποίνα; (= τί ἔκανα;), ντὸ ἐφτάς; - ντῆφτας; (= τί κάνεις), ντ(ὸ) ἐπαίρνες; (= τί ἐπαιρνες;), ντ' ἐξέρτς ποῖσον (= ὅ,τι ξέρεις κάνε) ².

Προφυλακτικὴ ἀνομοίωση τοῦ ε ἔχουμε στὰ ἀσφό(δ)ελος - ἀσπόῖλας (Κάλυμνος, Κῶς) ³, καλό(γ)ερος - καλόῖρος (Σύμη).

28. ὀ τονισμένο - ἐ τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἡ συνάντηση τοῦ ο, ω μὲ τὸ ε ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀφαίρεση τοῦ ἐ: ἐγὼ ἄλεγον, τότε γ' ἠνίκ' ἐγὼ ἄζων Ἀριστοφ. Βατρ. 1072 (ἢ τὴν ἐκθλιψὴ τοῦ ὀ: ὕφ' Ἐκτορος ἀνδροφόνου Ἰλ. Α 242).

Τὸ ἴδιο καὶ στὴ μεσαιωνικὴ: ἐγὼ ἄλεγα Ξενιτ. 216, ἐγὼ ἄπραξα Γεωργιλλ. Βελισ. 499, νὰ δῶ ἄνα σπῆλιον Πικατόρ. Ρίμα 52.

Ἡ Νεοελληνικὴ, κοινὴ καὶ ἰδιώματα, ἀκολουθοῦν τὸν ἴδιο κανόνα: ἀπὸ ἔξω - ἀπόξω, ἀπὸ ἔνα - ἀπὸ ἄνα, ἐγὼ ἄχω, ἐγὼ ἔλεγα - ἐγὼ ἄλεγα, ἐγὼ ἄμοιασα, ἀγαπῶ ἄνα χελιδόνι, νὰ βοῶ ἄνα φίλο πιστικὸ (κοινά), ἀπὸ ἔντενι - ἀπὸ ἄντενι, ἀπὸ ἔγκι - ἀπὸ ἄγκι (Τσακωνιά), ἀπὸ ἔσω - ἀπὸ ἄσου (Ἀπουλία) ⁴.

Ἐξάιρεση ἀποτελοῦν ἡ Ποντιακὴ διάλεκτος, ἔπου ἐκθλίβεται τὸ τονισμένο ὀ: ντὸ ἔπαιρες; - ντ' ἔπαιρες; ντὸ ἔποικα; - ντ' ἔποικα; ἀπὸ ἔναν - ἀπ' ἔναν κτλ., καὶ ἡ Καππαδοκικὴ: ἀπὸ ἔσω - ἀπ' ἔσου - πέσου (πρβ. καὶ τὸ κοινὸ ἀπ' ἔξω).

Προφυλακτικὴ τροπὴ τοῦ ἐ σὲ ἰ ἔχουμε στὸ ὄ ἔλα - χῶῖλα (Κῶς).

29. ο ἄτονο - ι ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ οἱ δυὸ φθόγγοι διατηροῦσαν τὴν αὐτοτέλειά τους, ἔπως βλέπουμε στὸ παράδειγμα τὸ ἰμάτιον - θοιμάτιον.

Στὴ μεσαιωνικὴ παρατηροῦμε μέσα στὴ λέξη ἐπικράτηση τοῦ ο: Μωυσῆς - Μωσής, βοηθῶ - βοθῶ, προωνός - προωνός, τὸ ἄπάριον Σαχλ. Γραφαὶ Α' 687.

Στὴ Νεοελληνικὴ ἐπικρατέστερο εἶναι τὸ ο, ἰδίως ὅταν εἶναι ἀρσενικὸ

1. Ν. Ρ. Andriotis, ὅ.π., σ. 58.

2. Δ. Η. Οἰκονομίδου, Γραμματικὴ.

3. Α. Καραναστάση, ὅ.π., σ. 43, Κ. Μηναῖ, ὅ.π., σ. 46.

4. G. Rohlf's, *Historische Grammatik*, σ. 46.

άρθρο, όποτε ή άποσιώπησή του θά προκαλοϋσε άσάφεια, και άσθενέστερο τó άρχικό ι τής επόμενης λέξης. Γι' αυτό και πολλές λέξεις που άρχιζαν από ι τó απέβαλαν όριστικά, ακόμα και στην άπόλυτη άρχή τους: ό 'γούμενος, ό 'δνόσμος, ό 'μισός, ό 'περήφανος, ό 'ψηλός, τó 'ξέρω, τó 'βρίζω κτλ. ¹.

Μέσα στη λέξη νικᾶ άλλοτε τó ο: πρωινó - πρωινó - πουρινó (κοινό), βο(η)θῶ (Κύπρος), πρω(ι)μόςυκα (Χίος), καλο(ϋ)πότα(γ)ος (Κῶς), και άλλοτε τó ι: καταρ(ο)ικό (Ρόδος, Χάλκη) ², τó ('I)ερó ('Iκαρία) ³, μον(ο)ημερής (Κῶς), γ(ο)ητεύω (κοινό), άπάν(ω) σό ιφτυάϋ' (Πόντος).

30. ο άτονο - ι τονισμένο.

Στην άρχαία Έλληνική τó ο έκθλίβεται πριν άπό τονισμένο ι: δεϋρο-ί-δευρί, τοϋο-ί-τουτί, δεϋρο ἴθι - δεϋρ' ἴθι.

Στη μεσαιωνική αντίθετα επιβάλλεται τó άτονο ο παίρνοντας τόν τόνο τοϋ επόμενου ι: βο(ή)θα - βόθα Πρόδρ. 3,567, και 4,207, βο(ί)διον - βόδι, τó είδα - τό 'δα Συναξ. γαδ. 99, μετά σέ θέλώ 'σταιν όπου είσαι Χούμνου, Κοσμογέν. 1276 (έκδ. Γ. Μέγα), όνειρό 'δεν Διήγ. 'Αλεξ. 101 (έκδ. D. Holton), τόσό 'τον μέγα φοβερόν στο ἴδιο 243.

Στην κοινή Νεοελληνική, μολονότι ή χασμωδία είναι συχνά άνεκτή ήταν ή σαφήνεια τó άπαιτεί: ό ἴσκιος, τó ἡμερο, ό ἴδιος, τó τονισμένο ι χάνεται άνεβάζοντας τόν τόνο του στο προηγούμενο ο: όγδοήκοντα - όγδόντα, ροΐδιον - ρόδι, τó είδα - τό 'δα, τó είπα - τό 'πα, τó ἡπια - τό 'πια, τó είχα - τό 'χα, τó ἡξερα - τό 'ξερα ⁴. Η άφαίρεση τοϋ τονισμένου ι είναι πιό συχνή στα ιδιώματα, όπως στην Κρήτη: αδύνατό 'ναι, μόνό 'ναι, έτοϋτο 'ναι, τ' άλλα δύο 'ν' ακάμωτα, άστρό 'ταν και βασίλειπε κτλ., στην Άστυπάλεια: έξω ἡβγε - έξώ 'βτσε, και πολϋ συχνότερη στην Άπειρανθο τής Νάξου: άπάνω 'μαι, κάτω 'μαι, από (εί)δα (γ)ένος είσαι; λίο 'ναι τó φωμί μας, γραμμένο 'τονε και φτό να τó πάθω, άξεβούλλωτό 'τονε τó βοκάλι, είδ' άσυνεννοησά τών άθρώπω 'τον ευτή; έρημο (εί)δ' άλώνι, άπέκιο (ἡ)φνα, βαστώντας τó δοΐχο 'ρα στο σπύτι, τοϋ συρτοϋ δό σκοπό 'βρατε, ένα μαδάτο 'ρθεν, έγώ ποιό (ἡ)βλαφα ποτές; είπα σού το και διπλό 'πα σού το, τó ξόλο (ἡ)βγεν ά ' τó βαράδεισο. Στο ἴδιο όμως ιδίωμα ή χασμωδία μένει όταν βρίσκειται μέσα σέ σύνθετη λέξη και προέρχεται από άποβολή ενδιάμεσου συμφώνου: συκο-(γ)ύρι, λιο-(γ)ύρι.

1. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MNE* 1, 220.

2. Α. Γσοπανάκη, ό.π., σ. 23.

3. Κ. Μηνᾶ, ό.π., σ. 44. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MNE* 2, 407.

4. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MNE* 1, 215.

Στὴν Κατωιταλικὴ διάλεκτο παρουσιάζεται κράση τοῦ συμπλέγματος *ο - ι* σὲ *ου*: τὸ *ἠῶρα - τοῦβρα*, τὸ *ἦθελα - τοῦτελα*, τὸν *ἦσιωσε - τοῦσιωσε βοή-κει* (= μποροῦσε νὰ τὸ βρῆ).

31. *ό* τονισμένο - *ι* ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ ἄτονο *ι* ἀντέχει ἀπέναντι τοῦ τονισμένου *ο*, ὅταν λόγοι σαφήνειας τὸ ἐπιβάλλουν: ὅπ' *Ἰλίῳ* Εὐριπ. Ἐκ. 764.

Στὴ μεσαιωνικὴ τὸ ἄτονο *ι*, ὅπως ἦταν φυσικό, δὲν μπόρεσε νὰ σταθῆ μετὰ τὸ ἀνοιχτότερο καὶ μάλιστα τονισμένο *ο*: *τρώ(γ)εις - τρώεις - τρώς, τρώ(γ)ει - τρώ* Πουλολ. 43, Χούμνου, Κοσμογέν. 1339 (ἔκδ. Γ. Μέγα).

Τὸ ἴδιο καὶ στὴ Νεοελληνικὴ κοινὴ: *πρώ(ι)μος, ἐγὼ 'μαι* κτλ.¹, καὶ συχνότερα στὰ ἰδιώματα: *ἐκαλόειδα - ἐκαλόα* (Κάρπαθος)², *ἀποεῖπα - ἀπέειπα - 'πόπα* (Κῶς)³, *περάσαν ἄλλοι χορτολό(οι) ἀπὸν μέσα* ('Απείρανθος). Ὅπου τὸ σύμπλεγμα *οί* σχηματίστηκε μὲ ἀποβολὴ ἐνδιάμεσου συμφώνου, τὸ *ι* διατηρεῖται, ἰδίως σὲ σύνθετες λέξεις, γιὰ λόγους σαφήνειας: *ἀνώ(γ)ι, ἀπό(γ)ι, ἀλό(γ)υρος* ('Απείρανθος).

32. *ό* τονισμένο - *ί* τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὰ σπάνια παραδείγματα συνεκφορᾶς τοῦ συμπλέγματος αὐτοῦ παρουσιάζουν ἐκθλιψὴ τοῦ τονισμένου *ο*: *λαμπὰς ἀφ' ἵππων* Πλάτ. Πολιτ. 1, 328, *μάχη ἀφ' ἵππων* Ἡρόδ. 1, 79, *ὄφ' ἴμερον ὄρσε γόοιο* Ἰλ. Ω 507.

Στὴ μεσαιωνικὴ παρατηρεῖται ἀφαίρεση τοῦ τονισμένου *ι*: *ἐγὼ 'μαι*, Συναξ. γαδ. 57, *ἐγὼ 'θελα* Θυσ. Ἄβρ. 494, *δοῦλος ἐγὼ 'μαι τ' Ἀβραάμ* Χούμνου, Κοσμογέν. 1309, τὸ *ξύλο αὐτό 'ναι λύτρωσις* στὸ ἴδιο 1195. Ὅμοια καὶ στὴ Νεοελληνικὴ, κοινὴ καὶ ἰδιώματα: *ἐγὼ 'μαι, ἐγὼ 'μουν, σοιστό 'ναι, καλό 'ναι, μικρό 'τανε* (κοινά), *ποιό 'ναι τ' ὁμορφότερο* (Κάρπαθος), *ἐγὼ 'μουνε* (Κῶς)⁴, *ἐγὼ 'μ' ἄξα καὶ δυνατὴ* (Κάρπαθος).

33. *ο* ἄτονο - *ο* ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὰ δυὸ αὐτὰ ὅμοια φωνήεντα μέσα στὴ λέξη ἄλλοτε διατηροῦσαν τὴν αὐτοτέλειά τους: *ὄγδοος, Ἀντίνοος*, καὶ ἄλλοτε συναι-

1. Γ. Ν. Χατζιδάκη, ΜΝΕ 1, 242.

2. Κ. Μηνᾶ, ὁ.π., σ. 44.

3. Α. Καραναστάση, ὁ.π., σ. 40.

4. Στὸ ἴδιο.

ροῦνταν σὲ ἓνα ο: *Κρατίνοος - Κρατῖνος*. Ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις ἢ συνάντηση τῶν οο εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ἄλλοτε ου: *κηπο-(F)ορός - κηπουρός, ἐκεῖνο ὃ ἐγὼ ἔλεγον - ἐκεῖν' οὐ' γὰρ ἔλεγον*, ἄλλοτε ω: ὁ *οἰκότριψ - οἰκότριψ*, καὶ ἄλλοτε ἐκθλιψή τοῦ πρώτου ο: *ἐννυτ' Ὀδυσσεὺς Ὀδυσσ.* ε 229, ὡς *ἐφαθ' οἱ δ' ἄρα πάντες Ἴλ. Γ 95*. Στὸ σύμπλεγμα ωο παρουσιάζεται ω: τῶ *ὀφθαλμῶ - τῶφθαλμῶ*.

Στὴ μεσαιωνικὴ ἢ συναλοιφὴ τῶν δυὸ ο ἦταν αἰσθητὴ σπάνια ὡς ἐκθλιψή τοῦ ο: *ἔχω τ(ο) ὡς ἄρμα δυνατόν Διήγ.* τετραπ. 406, καὶ συχνότερα ὡς ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ, καθὼς φαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς πολλὰς λέξεις ποὺ ἔχασαν ὀριστικά στὴν ἀπόλυτή τους ἀρχὴ τὸ ἀρχικό ο: ὁ *ὀλίγος - ὁ ἄλιγος, ὁ ὀπίσω - ὁ ἄπισω, τὸ ὀρύζιον - τὸ ἄρύζι, τὸ ὀσπίτιον - τὸ ἄσπίτι, τὸ ὀμμάτιον - τὸ ἄμάτι, τὸ ὀνύχιον - τὸ ἄνυχι, τὸ ὀδόντιον - τὸ ἄδόντι, τὸ ὀφίδιον - τὸ ἄφίδι, τὸ ὀψάριον - τὸ ἄψάρι, τὸ ὀψίκιον - τὸ ἄψίκι, τὸ ὀψώνιον - τὸ ἄψώνι* κτλ. Οἱ λέξεις αὐτὲς στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ δὲ λογαριάζονται πιά στὰ φαινόμενα συναλοιφῆς, ἐκτὸς ἂν προέρχονται ἀπὸ ἰδιώματα ποὺ διατηροῦν ἀκόμα τὸ ἀρχικό ο.

Στὸ ἐσωτερικὸ νεοελληνικῶν ἰδιωματικῶν λέξεων, ὅπου ὕστερα ἀπὸ ἀποσιώπηση ἐνδιάμεσου συμφώνου συναντήθηκαν δυὸ ἄτονα ο, διατήρησαν τὴ συλλαβικὴ τους ἀκεραιότητα: *δαχτυλόρω(γ)ος, λο(γ)οθέτης, λο(γ)οστριβή, χοιρόσο(γ)ο* (Ἀπεύρανθος), *μοσκο(β)ολῶ, πετρο(β)ολῶ* (Χάλκη)¹. Τὸ ἴδιο καὶ στὴ συνεφορά: τὸ *(γ)ομάρι, μιλῶ σ' ὦ (= μιλῶ σου ἐγὼ)* (Ἀπεύρανθος). Ἀνάμεσα ὅμως σὲ δυὸ λέξεις μὲ τὴ συναλοιφὴ θυσιάζεται τὸ φωνῆεν ἐκεῖνο ποὺ εἶναι λιγότερο ἀπαραίτητο γιὰ τὴ σαφήνεια τῆς φράσης: τ(ὸ) *ὄνειρεύτηκα, τ(ὸ) ὠραῖο* (κοινά), ἀπὸ *πίσ(ω) ὃ μουσαφίρης, ἄλλ(ο) ὀπίσ'* (Πόντος).

34. ο ἄτονο - ὀ τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἢ συναίρεση τοῦ συμπλέγματος ο - ὀ δίνει συνήθως ου: **σοFόεται - σοῦται, ὃ ὄνος - οῦνος, τὸ ὄνομα - τοῦνομα, τὸ ὄψον - τοῦψον*, καὶ κάποτε ω: ὁ *οἶνος - ὠνος*. Ὅταν τὸ ἓνα εἶναι ω, τὸ βραχὺ χάνεται: *λαγῶς - λαγῶς, προῶσας - πρῶσας, λαγωοί - λαγῶ*. Στὴ συνεφορὰ ἐκθλίβεται τὸ ἄτονο: *τοῦθ' ὃ σὺ φέρεις Ἀριστοφ. Βάτρο. 27*.

Στὴ μεσαιωνικὴ ἐκθλίβεται τὸ προηγούμενο ἄτονο ο: τ(ὸ) *ὠρισε* Θυσ. Ἀβρ. 91, καὶ μέσα στὴ λέξη συναίρεται σὲ ἓνα ο: καὶ *τρώγεις τὴν ὀλ(ο)ώμηνη* Πουλολ. 339, *κακ(ο)όδοντε* Διήγ. τετραπ. 425.

Στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ μέσα στὴ λέξη ἀποσιωπᾶται τὸ ἄτονο: *θε(ο)όρατος, πρ(ο)όδεφα*², καὶ ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις πάλι τὸ ἴδιο: τ(ὸ) *ὄνειρο, τ(ὸ) ὄνομα*.

1. Α. Τσοπανάκη, *Τὸ ἰδιῶμα τῆς Χάλκης*, σ. 22.

2. Γ. Ν. Κατζιδάση, *MNE* 1, 218.

Σε ιδιώματα πού χάνουν ἐνδιάμεσα σύμφωνα ἀλλοῦ διατηροῦνται τὰ δυὸ ο, γιὰ χάρη τῆς σαφήνειας: θέλω (γ)ώ, ξέρω (γ)ώ, μπαίνω (γ)ώ, ρο(δ)όσταμο (Κῶς) ¹, ἀπο(τ)όμι (Κάρπαθος) ², κασιδο-(γ)όνατος, χορτο-(γ)όμαρα (Ἀπεύρανος), καὶ ἀλλοῦ συναίρουνται σὲ ἓνα ο: ἀ(γ)ω(γ)ός - αὐός - ἀός, λα(γ)ωός - λαός. Ἐπίσης διατηρεῖται τὸ ἄτονο ο ὅταν εἶναι ἀρσενικὸ ἄρθρο: ὁ ὄρκος, ὁ ὄμοιος, ὁ ὄρθιος, κτλ.

35. ὁ τονισμένο - ο ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο συναίρουνταν σὲ ου: τόο - τοῦ, καλόο - καλοῦ, δηλόομεν - δηλοῦμεν, πληρόομεν - πληροῦμεν, πλό(Ϝ)ος - πλοῦς, Λυκό-(Ϝ)οργος - Λυκοῦργος, πρὸ ὀδός, - φροῦδος, πρόοπτος - προῦπτος. Ὅταν τὸ ἓνα ἦ καὶ τὰ δυὸ ο ἦταν μακρά, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συναίρεσης ἦταν ω: ἀπ(ὸ) Ὀκεανοῦ, τὸ ὀφθαλμῶ - τῶφθαλμῶ, ριγῶω - ριγῶ.

Στὴ μεσαιωνικὴ παρατηρεῖται μέσα στὴ λέξι συναίρεση σὲ ἓνα ο ³: ὁ χρυσοχό(ο)ς Διήγ. τετραπ. 312, καὶ ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις ἐκθλιψή τοῦ τονισμένου ο: ἀπ' ὄρησιᾶν εἰς ὄρησιᾶν Πουλολ. 16.

Ἡ κοινὴ Νεοελληνικὴ στὸν πεζὸ καθημερινὸ λόγο ἀνέχεται τὴ χασμωδία: ζητῶ ὀργόντα, ἐδῶ ὀρίζω ἐγώ, κνηγῶ ὀχιά κ.τ.ῆ. Συνήθως ὅμως, καὶ μάλιστα μέσα στὴ λέξι, τὰ δυὸ ο συναίρουνται σὲ ἓνα: ἀρματολό(γ)ος - ἀρματολός, χρυσοχός - χρυσοφός, τρώ(γ)ομεν - τρῶμε, ἀπὸ ὀψές - ἀπόψε, κτλ. Πολὺ συχνότερα ἢ συναίρεση αὐτὴ παρουσιάζεται σὲ ιδιώματα ὅπου ἔχουμε νέες συναντήσεις τέτοιων ὁμοίων φωνηέντων: λό(γ)ος - λός, βιδολό(γ)ος - βιδολός, ἀνεμολό(γ)ος - ἀνεμολός, Θεό(δ)ωρος - Θόωρος - Θῶρος (Κάρπαθος) ⁴, Ρό(δ)ο - Ρό (Χάλκη) ⁵, Θεολό(γ)ος - Θῆολός, ποντικολό(γ)ος - ποντικολός, χειρό(β)ολο - χειρόλο (Κῶς) ⁶, πουολό(γ)ος - πουολός (Κέα), μό(ν)ο - μό (Μάνη) ⁷, πατελι(δ)ολό(γ)ος - πατελιολός (Χάλκη), κυνο(δ)όντι - κυνόντι (Κάρπαθος) ⁸, λό(γ)ος - λό (Ἀπουλία) ⁹.

Στὰ ἴδια ιδιώματα μαρτυροῦνται συχνὰ καὶ οἱ ἀσυναίρετοι τύποι: Ρό(δ)ο, λό(γ)ος, φό(β)ος (Χάλκη).

1. Α. Καραναστάση, ὅ.π., σ. 62, 281.

2. Κ. Μηνᾶ, ὅ.π. σ. 52.

3. St. Psaltes, *Grammatik*, σ. 65.

4. Κ. Μηνᾶ, ὅ.π., σ. 40.

5. Α. Τσοπανάκη, ὅ.π., σ. 22.

6. Α. Καραναστάση, ὅ.π., σ. 38.

7. Α. Mirambel, *Étude du parler Maniote*, σ. 129.

8. Κ. Μηνᾶ, ὅ.π., σ. 40.

9. G. Rohlf's, ὅ.π., σ. 46.

36. *ό τονισμένο - ό τονισμένο*

Στήν αρχαία Έλληνική τὸ πρῶτο *ο* ἐκθλίβεται: *ἀπό οτου - ἀφ' οτου, ἐγὼ οίδα - ἐγῶδα, ἐγὼ οἶμαι - ἐγῶμαι.*

Στὴ μεσαιωνική ἐπίσης ἐκθλίβεται τὸ τελικὸ *ο* τῆς προηγούμενης λέξης: *ἀπ' ὅλα Ξενιτ. 377, ἀπ' ὅσα Ξενιτ. 210.*

Καὶ στήν κοινή Νεοελληνική ἡ ἐκθλιψή περιορίζεται στήν πρόθεση *ἀπό*: *ἀπ' ὅλους, ἀπ' ὅτι, ἀπ' ὅσα.* Σέ ιδιώματα παρουσιάζεται κάποτε καί σέ ἄλλες λέξεις: *ἐγ(ὼ) θριζα* (Κῶς). Γενικά ὅμως ἡ χασμωδία εἶναι ἀνεκτὴ: *ἐγὼ ὅμως, αὐτὸ ὅμως, καλὸ ὄνειρο, δυὸ ὅμοιοι, ζητῶ ὄλα, ρωτῶ ὅλους, προτιμῶ ὄπλο.*

37. *ο ἄτονο - ου ἄτονο*

Στήν αρχαία Έλληνική τὸ παλαιὸ *ου* ὑπὸ τὴ μορφή τοῦ *υ* διατηρεῖ τὴν αὐτοτέλειά του: *ὁ υἱός, τὸ ὑγρόν, ὁ ὑψηλός, καθὼς καὶ μὲ τὴ γραφή του ὡς ου: ὁ οὐρανός.*

Στὴ μεσαιωνική τὰ δυὸ αὐτὰ φωνήεντα ἄλλοτε ἀνέχονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο: *νὰ μάθης τὸ οὐκ ἠξεύρεις* Κομν. Ποίημα 171, καὶ ἄλλοτε τὸ *ο* ἐκθλίβεται: *αὐτ(ὸ) οὐκ ἀλησμονήσης* στὸ ἴδιο 170.

Στὴν κοινή Νεοελληνική πολὺ συχνὴ εἶναι ἡ διατήρηση τῆς χασμωδίας: *ὁ οὐδέτερος, ὁ οὐρανός, τὸ οὐρανί.* Στὰ ιδιώματα μένει ἡ χασμωδία σέ σύνθετες λέξεις: *Πρωτο(ἰ)ούλης = Ἰούνιος, Δευτερο(ἰ)ούλης = Ἰούλιος* (Κάρπαθος) ¹. Ἀνάμεσα ὅμως σέ δυὸ λέξεις ἔχουμε ἄλλοτε ἐκθλιψή τοῦ *ο*: *τ' οὐράδ'* (Πόντος), *ξεστέρεμα πὸν τ' ὄχει (ὸ) οὐρανός* ('Απείρανθος), καὶ ἄλλοτε ἀφαίρεση τοῦ *ου*: *ὁ 'ρανός* ('Απείρανθος), *ὁ 'ραδάρης* (Κύπρος), *γιὰ τ(ὸ) οὐκ ἐθέλενε* (Πόντος). Ἡ χασμωδία μένει ὅταν ἀποσιωπήθηκε ἐνδιάμεσο σύμφωνο: τὸ *(γ)ουρούνη* ('Απείρανθος).

38. *ο ἄτονο - οὐ τονισμένο*

Στήν αρχαία Έλληνική τὸ παλαιὸ *ου* μὲ τὴ γραφή του ὡς *υ* ἐκτοπίζει τὸ προηγούμενο ἄτονο *ο*: *τὸ ὕδωρ - θῦδωρ.* Ἀλλὰ καὶ ἡ διατήρηση τῆς χασμωδίας εἶναι συχνή: *ὁ ὕς, τὸ ὕδωρ, τὸ ὕφος, ὁ ὕποπτος, ὁ ὕστερος* κτλ.

Στὴν κοινή Νεοελληνική ὁ καθημερινὸς πεζὸς λόγος ἀνέχεται τὴ χασμωδία: *τὸ οὐρο, ὁ οὐριος.* Καὶ μέσα σέ σύνθετες λέξεις τὸ ἄτονο *ο*, ὡς συνδετικὸ, διατηρεῖται πρὶν ἀπὸ τὸ τονισμένο *ου*: *πρωτο-(β)ούττησε* (Κάρπαθος), *χοιρο-(γ)ούρουνα* ('Απείρανθος), ἄλλοῦ ὅμως ἀποβάλλεται: *νερο(ὸ)οὔχος - νεροῦχος* (Ρόδος), *φο(β)οῦμαι - φοῦμαι* (Ρόδος) ².

1. Κ. Μηνᾶ, ὁ. π., σ. 42.

2. Χ. Παντελίδου, *Φωνητικὴ Κύπρου, Δωδεκανήσου καὶ Ἰκαρίας*, σ. 5, Α. Tsoranakis, ὁ.π., σ. 40.

39. ό τονισμένο - ου άτονο

Στήν άρχαία Ἑλληνική τό τονισμένο ό εκθλίβεται: άπ' ούρανόθεν Ἰλ. Φ 199, καί στα σύνθετα ύπ-ουράνιος, ύπ-ουρίς, ή άφ' ύμῶν τιμωρία Θουκ. 1, 69.

Καί στή μεσαιωνική φαίνεται πώς τό άτονο ου δέν άντεχε στήν άμεση έπαφή μέ τό τονισμένο ο. Ἔτσι εξηγείται ή άφαίρεσή του στή λέξη ούδέν ύστερα άπό τονισμένο ό: έγώ (ού)δέν έπιθυμῶ. Στή σύνθεση όμως τό ου, ώς άρχικό τοῦ δεύτερου συνθετικοῦ, διατηροῦνταν: κοψό-ουρε Διήγ. τετραπ. 353.

Στή Νεοελληνική τό ου άποβάλλεται: τρώ(γ)οιμε - τρώμε, τρώ(γ)οι - τρώω, τρώ(γ)οι - τρώωσι (Κάρπαθος)¹. Συχνότερα σέ ιδιώματα πού άποβάλλουν ένδιάμεσα σύμφωνα κι έτσι σχηματίζουν περισσότερα συμπλέγματα ό - ου: Ἄγριό-(β)οι - Ἄγριός, Μεσό-(β)οι - Μεσό, Καρβονό-(β)οι - Καρβονός, Πευκό-(β)οι - Πευκός (βλα άπό τή Ρόδο).²

Γ'. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ ΜΕ ΠΡΩΤΟ ΦΩΝΗΝ ΤΟ ΟΥ

40. ου άτονο - α άτονο

Στήν άρχαία Ἑλληνική έχοιμε κανονικά εκθλιψη τοῦ ου: τ' άγάλματος, τ' Ἀπόλλωνος, τ' άνδρός, εκτός άπό τήν Ιωνική διάλεκτο πού παρουσιάζει κράση σέ ω: τοῦ άγῶνος - τῶγῶνος.

Στή μεσαιωνική, όπως καί στήν άρχαία, κανονικά συναντοῦμε εκθλιψη τοῦ ου: τ' αἰθεντός μου Διήγ. Ἀπολλ. 740, π' άφέντης μου βιγλίζει Γαδ. διήγ. 77, τό σπέρμα νά ναι τ' Ἀβραάμ Χούμνου, Κοσμογ. 776 (έκδ. Γ. Μέγα), π' άτός τον έσκοτώθη Διήγ. Ἀλεξ. 355 (D. Holton).

Καί στήν κοινή Νεοελληνική κατá κανόνα εκθλίβεται τό ου: τ' άδερφοῦ, τ' άδιάντροπου, τ' άκαμάτη, τ' άλατιοῦ, τ' Ἀλέξαντρου, τ' άλλουνοῦ, τ' άλλόγου, τ' άργαλειοῦ, τ' Ἀυγούστου, τ' άφέντη, τ' άπάντησα, τ' άποκριθήκα, όπ' άγαπᾶς, όπ' άκοῦς, σ' άφήνω γειά, όπ' άρπάξη, έγώ ήμμον π' άνεστέναξα, ή κόρ' όπ' άγκαλιάζεις, σηκῶς' άπάνω. Ἔτσι σχηματίστηκε καί τό πανάθεμά τον.

Σέ ιδιώματα ή εκθλιψη τοῦ ου άπλώνεται καί στήν κτητική άντωνυμία: κερά μ' άγγελοκάμωτη (Κρήτη), ήρθεν ό σκύλος τ' ά τή μάδρα, ήτونه ή νναίκα d' άρωστημένη, στον έφερομό d' ά τήν Ἀθήνα ρώστησε (Ἀπειρανθος).

1. Κ. Μηνᾶ, δ.π., σ. 42.

2. Χ. Παπαχριστοδούλου, Τοπωνυμικό τής Ρόδου (Ρόδος 1951), σ. 129. Πρβ. Α. Tsopanakis, δ.π., σ. 45.

Πολύ σπάνια είναι ή περίπτωση τής αφάιρεσης του *α*: πού 'ρμιστή τὸ τά-
μα του (Κῶς).

Ἡ χασμωδία διατηρεῖται ὅταν τὸ *ου* προέρχεται ἀπὸ προφυλακτικὴ τρο-
πή του *ο*: ἄλο(γ)α - ἄλονα, κάκ-ο(δ)ας - κάκουας, πο(δ)αρικὸ - πουαρικὸ,
προ(β)ατίνα - προνατίνα (ὄλα ἀπὸ τὴν Κάρπαθο) ¹.

41. *ου* ἄτονο - *ά* τονισμένο

Στὴν ἀρχαία ή χασμωδία διατηρεῖται μέσα στὴ λέξη: ἀνὰ δώματ' ἀκουά-
ζωνται ἀοιδοῦ 'Οδ. ι 7.

Στὴ μεταγενέστερη Ἑλληνικὴ τὸ *ου* χάνεται πρὶν ἀπὸ τὸ *α*: Ἰανουάρι(ο)ς.

Στὴ Νεοελληνικὴ τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ συναντᾶται σὲ λέξεις ξένες καὶ
συναίρεται μέσα στὴ λέξη μὲ ἐπικράτηση τοῦ *α*: *guante* - γάντι, *Γεν(ου)-*
ἀρης, *quarto* - κάρτο, *quadro* - κάρρο, *μαν(ου)άλι*, *Φεβρ(ου)ἀρης* - *Φλεβᾶ-*
ρης, ἢ σὲ νεώτερα συμπλέγματα: *βου(β)άλα* (Κάρπαθος). Ἀφομοίωση τοῦ
ου ἀπὸ τὸ *α* παρουσιάζει τὸ ἄμμου(δ)άρα - ἄμμαάρα ἀπὸ τὴν Κάλυμνο· καὶ
ἀντίθετα ἀφαίρεση τοῦ *α* τὸ σοῦ 'κουσα ἀπὸ τὴν Κῶ.

Ἡ χασμωδία παραμένει σὲ λόγιες λέξεις: Ἰανουάριος, Φεβρουάριος, καὶ
στὴ συνεκφορὰ δυὸ λέξεων: τοῦ ἄγριου, τοῦ ἄλλου, μοῦ ἄναφες φωτιά, σοῦ ἄ-
φησα, τοῦ ἄρχισα κτλ.

Διατήρηση τοῦ συμπλέγματος *ου* - *ά* συναντοῦμε καὶ στὶς περιπτώσεις
ὅπου τὸ *ου* προέρχεται ἀπὸ προφυλακτικὴ στένωση τοῦ *ο* πρὸ τοῦ *α*: *βο(δ)άκι* -
βουάτσι (Κάρπαθος, Κῶς), *διπο(δ)ᾶ* - *νιπουᾶ* (Ρόδος), *ρω(δ)άκινο* - *ρουά-*
κινο (Κῶς), *ἐδῶ-(δ)ά* - *ἐδουά* (Κῶς, Ρόδος), *κο(λλ)ᾶ* - *κουᾶ* (Φάρασα),
λο(γ)άρι - *λουάρι* (Κάρπαθος, Κῶς), *λο(γ)ᾶται* - *λουᾶται* (Κάρπαθος, Κῶς),
νο(δ)άρος - *νουάρος* (Κάρπαθος), *φο(β)ᾶται* - *φουᾶται* (Κάρπαθος, Κῶς,
Νίσυρος) κτλ. ².

42. *ού* τονισμένο - *α* ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ παρατηρεῖται στὴ γραφὴ ἐκθλιψὴ τοῦ *υ*, πού φω-
νητικὰ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῆ βράχυνση τοῦ *ου*: *παρὰ δ' ἐλφίτο(υ) ἱερο(ῦ)*
ἀκτὴν Ἰλ. Λ 631.

Στὴ μεσαιωνικὴ τὰ παραδείγματα ἀπὸ ἔμμετρα κείμενα δὲν εἶναι πάντο-
τε ἀξιοπίστοι μάρτυρες τοῦ προφορικοῦ λόγου. Φαίνεται ὅμως πῶς, ἀντίθετα
ἀπὸ ὅ,τι συμβαίνει στὴ σημερινὴ μας γλῶσσα, ἡ ἐκθλιψὴ τοῦ τονισμένου *ου*

1. N. P. Andriotis, ὁ.π., σ. 17 κ.έ.

2. Περισσότερα παραδείγματα βλ. N. P. Andriotis, ὁ.π., σ. 17 κ.έ.

πρὸ τοῦ α ἦταν δυνατὴ, ὅπως στὸ παράδειγμα: ὁποῦ ἴγοράση Πικατόρ. Ρίμα 231.

Στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ ἰσορροποῦν καὶ τὰ δυὸ συστατικὰ τοῦ συμπλέγματος: ποῦ ἄλλοῦ; ποῦ ἀκούστηκε; ἀφοῦ ἀκούς, ἄλλοῦ αὐτὰ κτλ. Ἡ χασμωδία εἶναι ἀνεκτὴ καὶ στὰ νέα συμπλέγματα: βοῦ(β)αλος (Κάρπαθος), καὶ μάλιστα σ' ἐκεῖνα ὅπου τὸ ου προέρχεται ἀπὸ προφυλακτικὴ τροπὴ τοῦ ο πρὸ τοῦ α: δῶ(ρ)α - δοῦα, ἀγὸ(ρ)ασα - ἀγοῦασα, χῶ(ρ)α - χούα, ὦ(ρ)α - οῦα κτλ. (Σαμοθράκη)¹, ἀπό(γ)αλος - ἀπούαλος (Κῶς, Ρόδος), πό(δ)ας - πούας (Κῶς, Κρήτη), πρό(β)ατο - προῦατο (Ρόδος), ρῶ(γ)α - ροῦα ("Ἄνδρος, Κάλυμνος κ.ά.)².

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐκθλιψή τοῦ ἄτονου ου μαρτυρεῖται, ἰδίως σὲ ἔμμετρα κείμενα: βοῦνδι(οῦ) ἀορά, π(οῦ) ἀποστρέφουσαι; τοῦ καλ(οῦ) ἀθρώπου ("Ἀπειρανθος). Συχνότερα στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο: π(οῦ) ἔπηες; π(οῦ) ἔφεκες τὴ γυναικα σ'; π(οῦ) ἀχλάσκεσαι νὰ πάς;³.

Ἀφομοίωση τοῦ ου ἀπὸ τὸ ἐπόμενο α συναντοῦμε στὶς Σαράντα Ἐκκλησιεὺς τῆς Λ. Θράκης: ποῦ θὰ πάς - πὰ ἃ πάς;⁴.

43. οὐ τονισμένο - ἄ τονισμένο

Τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ συναντᾶται, ὅπως εἶναι φυσικὸ, μόνο στὸ τελικὸ φωνῆεν μιᾶς λέξεως καὶ στὸ ἀρχικὸ τῆς ἐπόμενης καὶ γιὰ λόγους σαφηνείας δὲν ὑποκύπτει στὴ δύναμη τῆς συναλοιφῆς: ἀρχ. ποῦ ἄγεις; νεώτ. τοῦ καλοῦ ἄρτου, ποῦ ἄφηρες; ποῦ ἄκουσες; παντοῦ ἄμμος.

44. ου ἄτονο - ε ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο κατέληγε στὴ διατήρηση τοῦ ου καὶ τὴν ἀποσιώπηση τοῦ ε, τόσο ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις ὅσο καὶ μέσα στὴ λέξη: ἐξ ὅτου ἴγῳ ῥύπτομαι, μοῦ ἴδοκει, τοῦ ἴμου, τοῦ Ἐρμοκράτεος - Θεοῦρμοκράτεος, ὅπου ἴστίν, τοῦ ἴππου (ἴ)τιθέμεν, ἢ ἴπνιό σου (ἴ)στίν; Ἄριστοφ. *Εἶρ.* 127.

Στὴ μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ παρουσιάζονται τὰ πρῶτα δείγματα τῆς κρᾶσης τοῦ συμπλέγματος ου - ε σὲ ο: ὁποῦ ἐμίλει - ὁπόμιλιε Πικατ. Ρίμα 41, ὁπόπλακώθη Σκλάβου, Συμφ. Κρήτης 73 (Wagner), πόβροισκόμασθον στὸ ἴδιο 8, ὁ πρῶτος ἄκο (= ἄκουε) Κομνηνός ... ὁ τρίτος ἄκο Ἄγγελος, οὔτως

1. Ν. Ρ. Andriotis, ὁ.π., σ. 8.

2. Στὸ ἴδιο, σ. 16.

3. Δ. Η. Οἰκονομίδου, *Γραμματικὴ*, σ. 75.

4. Σ. Ψάλτη, *Θρακικά*, σ. 40.

ὠνομαζόταν Χρον. Μορ. 3539, *Μισιρ Γουλιάμος ἄκο* στὸ ἴδιο 1379 Η, *Μισιρ Ἀρίγος ἄκο* στὸ ἴδιο 335 Η.

Στὴ Νεοελληνικὴ ἐπικρατέστερη εἶναι ἡ ἔκθλιψη τοῦ *ου*: *ποῦ εἶν'* ἢ *πρώτη σ(ου) ἐμορφάδα*; *π(οὺ) ἐγὼ* στὰ ξένα *περπατῶ*, καὶ *σπανιότερη ἢ ἀφαίρεση* τοῦ *ε*: *ποῦ 'γὼ* τὴ *ρόκα μου ἀγαπῶ*, *σοῦ 'λάλουν* (Κύπρος), *σοῦ 'μίλουν* (Κύπρος, Νίσυρος), *ποῦ 'κοιμούμουν*¹ ("Ἡπειρος).

Σὲ πάρα πολλὰ ὅμως ἰδιώματα κυριάρχησε ἡ ἤδη μεσαιωνικὴ, καθὼς εἶδαμε, *κράση* τοῦ συμπλέγματος *ου - ε* σὲ *ο*: *καλότυχος πόπέθανε*, τοῦ *Χάρου τόβουλήθηκε* ('Ιθάκη), *ποιὸς ἦταν πότραγούδαγεν*; ('Αρκαδία), *ἀνάθεμα πόφύτενε τὸ κλήμα στὴν αὐλή σου* ('Αρκαδία), *ἐδεκεῖ πόπλάγμισα, πόπροδωσε τὸ μυστικό, πόντροπιασες τὸ σόι σου* (Μεσσηνία)².

Στῆς Ἀπειράνθου τὸ ἰδίωμα ἡ *κράση* εἶναι γενικὴ ὅποιαδήποτε κι ἂν εἶναι ἡ προέλευση τοῦ *ου*: *μόπάντηξε*, δὲ *μόποφάνηκε*, *εἴκοσι δραχμὲς μόχρωστιε*, *ἄντρα μό*, *ξέχασα πῶς σὲ λένε*, *ἐστοχάστης το*, *παιδί μό*, *'φτό ποῦ θά κάμης*; *ἄ σὸ κακοφάνηκε*, *γιάδα καὶ φωνάζεις μότσά*, *μιλῶ σὸω* (= σου ἐγὼ) ἢ δὲ *σοῦ μιλῶ* ἓνα *τῶχεις*, δὲν *δόπερνα*, *ἦγκλαιε τὴν ἐρημιὰ δόκει χάμαι*, δὲ *βρίσκει κανεὶς τὴ μάνα δόκει μέσα*, *ἐκεῖ πόκάθομον*, *τὴ μέρα πόμαλώσαμε*, *ἐκεῖνα πόδούλιουν ἐὼ νά τα πόβγήκασι*, *ταχυτεροφύασι* (= ταχύτερον ἐφύγασι), δὲν *ἐκούστην καθόλοφτος ὁ 'άμος*, τοῦ *σκύλοφτηνοῦ*, *τς' ἐβατικὲς τοῦ χρόνο* 'τουνο' *πέθανε*, τοῦ *γραμμάτοφτηνοῦ*, *κρέμό*, *σὸ λαοδί μό*, *'τοῦ*, *κεῖνο* *βδ'λέαν οἱ παλαιοί*³.

45. *ου* ἄτονο - ἐ τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἡ συναλοιφὴ τοῦ συμπλέγματος αὐτοῦ, χωρὶς νὰ εἶναι ὑποχρεωτικὴ, ὅπως δείχνουν τὰ πολλὰ παραδείγματα καὶ ἀπὸ τὴν ποίηση: *ἀκουέμεν* Ὀδ. ι 3, καὶ ἀπὸ τὸν πεζὸ λόγο: *ὅπου ἔδει*, *ὅπου ἔθανε*, τοῦ *ἔτους* κτλ., γινόταν μὲ ἐπικράτηση τοῦ *ου*, ποῦ δεχόταν καὶ τὸν τόνο τοῦ *ε*: *ὅτου ἐνεκα* - *ὀθούνεκα*.

Στὴ μεσαιωνικὴ γινόταν ἀκριβῶς τὸ ἴδιο: *ὀπού 'ποικεν τὸν οὐρανὸν* Ξενιτ. 193, *ὀπού 'πραξεν* στὸ ἴδιο 492, *ὀπού 'φας τὸ ταῖρον σου* Πουλολ. 410, ἀλλ' οὐ *'βαλες (ποκάμισον)* Πουλολ. 233, *ὀπού 'κτισεν* Εἰς Βενετ. 39, *μοῦ 'φερες* Θυσ.

1. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MNE* 1, 216.

2. Ἐκτενέστερα βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Ἡ *κράση* τοῦ συμπλέγματος *ου + ε* σὲ *ο* στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νέα Ἑλληνικὴ, *Mélanges Merlier* 1, 1 κ.έ.

3. Ν. Π. Ἀνδριώτη, ὁ.π., σ. 9. Ὅλα τὰ παραδείγματα τῆς Ἀπειράνθου προέρχονται ἀπὸ χειρόγραφες συλλογὲς ἀπεραθίτικου γλωσσικοῦ ὑλικοῦ τῆς ποιήτριας Διαλεχτῆς Ζευγώλη - Γλέζου, ποῦ βρίσκονται στὰ γραφεῖα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Πρβ. Ν. Π. Ἀνδριώτη στὰ *Mélanges Merlier* 1, 8 κ.έ.

Ἄβρ. 31, σοῦ ἴδωκε στὸ ἴδιο 67. Σπανιότερα παρουσιάζεται κράση σὲ ο: νὰ σὸν παραδομένος Χούμνου, Κοσμογέν. 2777.

Ἡ Νεοελληνικὴ συνεχίζοντας κι ἐδῶ τῆ μεσαιωνικῆ ἀποβάλλει τὸ ε μὲ ἔγκλιση τοῦ τόνου του: μοῦ ἴφηρες, μοῦ ἴλεγε, τί σοῦ ἴκαμα; τί σοῦ ἴφταιξα; σοῦ ἴβγαλα τραγούδια, τοῦ ἴφηρες, τοῦ ἴλεγε, τοῦ ἴχω ἔτοιμο, ποῦ ἴχει, ποῦ ἴφερε, ἀνάθεμά τον ποῦ ἴριξε¹.

Στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο, ἀντίθετα, τὸ τονισμένο ε μένει στὴ θέση του καὶ ἐκθλίβεται τὸ προηγούμενο ου: π(οῦ) ἔκαμεν, π(οῦ) ἔλεγεν, π(οῦ) ἔπαθεν, ἐκεῖνος π(οῦ) εἶπε μ' ἄτο, π(οῦ) ἔφραεν (ὅπως συμβαίνει καὶ ὅταν τὸ ε εἶναι ἄτονο: π(οῦ) ἔπῆγε, ἐκεῖνος π(οῦ) ἐντῶκεν, ποῖος ἔτουν π(οῦ) ἐφίλεσεν;) ².

Καθολικὴ κράση τοῦ συμπλέγματος ου - ε σὲ ο παρουσιάζουν τὸ ἰδίωμα τῆς Ἀπειράνθου: βάλε μὸ ἴνα ποτήρι νερό, φέρνω τὴν καλὴ σὸ ἴγνοια, εἶδες τσοῖ δανάδες μὸξ (= μου ἔξω) ἀπὸ ἴτου; κτλ.³, καὶ Κατωιταλικὴ διάλεκτος: μῶλεγε, μὸ ἴκάμεσε (= μοῦ ἔκαμες), μὸ ἴγρατσε (= μοῦ ἔγραψε), τί σοῦ ἴδικε (= τί σοῦ ἔδωκε), σὸ ἴρκεται, πῶ ἴρκεται ⁴.

46. οὐ τονισμένο - ε ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ τονισμένο οὐ ἐπικρατεῖ στὴ συναίρεσή του μὲ τὸ ἄτονο ε: λοῦετε - λοῦτε, ποῦ ἔστιν - ποῦ ἴστιν; Ἀριστοφ. Ἀχ. 129, ἀπὸ σαυτοῦ ἴγώ σε διδάξω Ἀριστοφ. Νεφ. 385, οὔποτε δειπνήσεις τοῦ λοιποῦ ἴν πρῦτανεῖω Ἀριστοφ. Εἰρ. 1084.

Στὴ μεσαιωνικὴ παρουσιάζονται τὰ πρῶτα δείγματα τῆς κράσης τοῦ οὐ - ε σὲ ὄ: ἀφότου γὰρ ἐκάθισαν ἀλλήλως, ὡς τὸ ἀκότε Χρον. Μορ. 8911, νὰ γέρνεσαι νὰ πλένεσαι καὶ πάντα καὶ νὰ λόσαι Πουλολ. 142 (Wagner).

Στὴ Νεοελληνικὴ μέσα στὴ λέξη ἢ συναίρεση γίνεται μὲ ἐπικράτηση τοῦ ου: ἀκούετε - ἀκούτε, κρούετε - κρούτε κτλ. Στὸ ἰδίωμα τῆς Ἀπειράνθου ὅμως κυριαρχεῖ ἡ κράση τοῦ οὐ - ε σὲ ὄ: πῶ ἴβρέθη δόσος κόσμος; πῶ ἴδιάης κι ἴῦρες τα ἴφτά; ἀφὸ ἴθέλανε, ποῦ κι ἀλλὸ ἴκούστηκε; παντὸ ἴνεκατῶνονδα gi αὐτές, οἴ βρούσε τοῦ χωριὸ ἴστερέφανε, μιὰ κοιλιὰ τοῦ βοδιὸ ἴπήραμε, τοῦ σταφυλιὸ (ἴ)τουνου, τοῦ κρασὸ (ἴ)τουνου, τ' ἴβελιὸ (ἴ)κεινου ⁵.

1. Μ. Τριανταφυλλίδη, *Νεοελληνικὴ γραμματικὴ*, σ. 77.

2. Δ. Η. Οἰκονομίδου, *Γραμματικὴ*, σ. 75.

3. Ν. Π. Ἀνδριώτη, στὰ *Mélanges Merlier* 1, 9.

4. G. Rohlf's, *Historische Grammatik*, σ. 46.

5. Ν. Π. Ἀνδριώτη, ὁ.π., σ. 9.

Στήν Ποντιακή διάλεκτο έχουμε έκθλιψη τοῦ ου με πρόκλιση τοῦ τόνου του στο ἐπόμενο ἄτονο ε: *ποῦ ἐπῆεν*; - *π' ἐπην*; ¹.

47. οὐ τονισμένο - ἐ τονισμένο

Στήν ἀρχαία Ἑλληνική συναيروῦνται σέ οὐ: οὔ *ἔνεκα* - οὔνεκα.

Στή μεσαιωνική, ὅταν τὸ ου ἀνήκει στο ἐρωτηματικό τοπικό *ποῦ*; τὰ πράγματα εἶναι σαφῆ: *εἶπέ μοι, γέρον κηπουρέ, ὁ μισθαργός σου πῶ' ναι*; Καλλιμ. Χρυσ. 2340 (Lambros), *καὶ πῶ' λειπες, παρδίση μου, καὶ ποῦ 'σουν τόσην ὄραν*; Συναξ. γαδ. 179 (Wagner), *ὁπῶ' φα τὰ πουλιά μου* Πουολ. 382. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἂν θὰ θεωρηθῆ τονισμένο τὸ ου στο ἀναφορικό ὅπου, τοῦ ὁποῦ ὁ τόνος, ὅπως καὶ τοῦ νεώτερου μονοσύλλαβου *πού*, ἔστω κι ἂν, ἀπὸ ὀρθογραφικὴ συνήθεια, γράφεται, φωνητικὰ εἶναι ἀνύπαρκτος.

Καὶ στή Νεοελληνικὴ λοιπόν, ἂν τὸ ου τοῦ ἀναφορικοῦ ὅπου θεωρηθῆ ἄτονο, πρέπει νὰ περιοριστοῦμε στὰ παραδείγματα ποῦ περιέχουν τὸ ἐρωτηματικό *ποῦ*; ἀπὸ *πῶ' ῥκεσαι*; (Καμπιὰ Χίου), *πῶ' ν' του*; (= *ποῦ ἔνι το*;) (Μελένικο Μακεδον.).

Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ φωνητικοῦ φαινομένου τῆς τροπῆς τοῦ συμπλέγματος ου - ε σέ ο ὡς πραγματικῆς κ ρ ἄ σ η ς δυὸ διαφορετικῶν φωνηέντων σέ ἓνα τρίτο, βλέπε τὴν εἰδικὴ πραγματεία μου «Ἡ κράση τοῦ συμπλέγματος ου + ε σέ ο στή μεσαιωνικὴ καὶ νέα Ἑλληνικὴ», στὰ *Mélanges Merlier* 1, 10 κ.έ.

48. ου ἄτονο - ι ἄτονο

Στήν ἀρχαία Ἑλληνικὴ έχουμε βράχυνση τοῦ ου, δηλ. τροπὴ του σέ ο: *ἀλφίτο(υ) ἱερο(ῦ) ἀκτῆν* Ἰλ. Α 631. Στὸν πεζὸ λόγο συνηθέστερη ἦταν ἡ διατήρηση τῆς χασμωδίας: *τοῦ ἰδίου, τοῦ ἱεροῦ, τοῦ ἱκανοῦ, τοῦ ἱματίου*.

Καὶ στήν κοινὴ Νεοελληνικὴ εἶναι ἀνεκτὴ ἡ χασμωδία: *τοῦ ἱεροῦ, τοῦ ἱκανοῦ, τοῦ ὑφαντοῦ, ὅπου ὑπάρχει, μοῦ ὑπόσχεσαι, σοῦ ὑπογράφω, τοῦ ὑστεροῦ* κτλ. Σὲ ἰδιώματα ἡ χασμωδία μένει καὶ σέ νέα συμπλέγματα: *μόνου (γ)υ-ρίζουσι* (Ἀπειρανθος).

49. ου ἄτονο - ι τονισμένο

Στήν ἀρχαία Ἑλληνικὴ συνήθως παρέμενε ἡ χασμωδία: *τοῦ ἵππου, τοῦ ἴσου, τοῦ ἴου* κτλ.

Στὴ μεσαιωνικὴ κανονικὰ ἐπικρατεῖ τὸ ου παίρνοντας τὸν τόνο τοῦ ἐπόμενου τονισμένου ι: *ὅπου εἶναι - ὁπού 'ναι* Συναξ. γαδ. 130, (*ὅπου ἤμμον - ὁπού 'μμον* Ξαντ. 205, (*ὅπου εἶδες - ὁπού 'δες* Πικατ. Ρίμα 218, (*ὅπου*

1. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MVE* 2, 141.

εἶχαν -) ὁπού 'χαν Εἰς Βενετ. 61, (σοῦ εἶπα -) σοῦ 'πα Πικατ. Ρίμα 242, (τοῦ εἶπα -) τοῦ 'πα Σαχλ., Γραφαὶ Β' 258, *μοῦ ἤκουσες* - *μοῦ 'κουσες* Γ. Χούμνου, Κοσμογέν. 2193, *στὸν ὕπνον τοῦ 'δ' Διήγ.* Ἀλεξ. 665 (ἐκδ. D. Holton).

Στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ ὁ καλλιεργημένος πεζὸς λόγος ἔχει ἐνισχύσει τὴ χασμωδία, ποῦ δὲ φαίνεται νὰ ἐνοχλῆ πιά τὸ γλωσσικὸ αἴσθημα: τοῦ ἡλίου, τοῦ ἴσκιου, ποῦ ἤξερα κτλ. Ὡστόσο στὸν καθαρὰ δημοτικὸ λόγο καὶ ἰδίως τὸν ἔμμετρο, ἡ ἀφαίρεση τοῦ τονισμένου ἀρχικοῦ *ι* μὲ ἐγκλιση τοῦ τόνου του εἶναι κυρίαρχη, ἰδίως ὅταν το *ου* ἀνήκει σὲ προσωπικὲς ἀντωνυμίες καὶ σὲ ἀναφορικοὺς συνδέσμους: *μοῦ 'χες πει, σοῦ 'χα δώσει, τοῦ 'χες κάνει, ἐκεῖνο ποῦ 'δα, αὐτὸ ποῦ 'πα, τοῦ 'ρτε, τοῦ 'πε, τί τοῦ 'πες; μοῦ 'πιαν τὸ νερό μου, τὰ δάκρυα μου 'ναι καντερά, ὁμορφη ποῦ 'ν' ἢ θάλασσα.*

Μὲ μεγαλύτερη συνέπεια ἐφαρμόζεται ἡ ἀφαίρεση τοῦ τονισμένου *ι* (ἀλλὰ πάντα μὲ ἐγκλιση τοῦ τόνου του)¹ στὰ ἰδιώματα, ὅπως τῆς Κρήτης: *τῆς τύχης μοῦ 'τονε γραφτό, ἀνάδια μοῦ 'ρθες κι ἔκατρες, ἡ μοῖρα μοῦ 'τονε κακή, τὸ στόμα σοῦ 'ναι στρογγυλό, τὰ λόγια σοῦ 'ναι ψεύτικα, τῆς Ἀστυπάλαιας: σὲ καλό σου 'ναι, καὶ προπάντων τῆς Ἀπειράνθου: δικὰ μου 'ναι, τοῦ σφύρου σου 'σαι κι ἐσύ, τὸ δάχτυλό μου (ἦ)κοφα, τὸ βοῦδι σοῦ 'δα σίμερα, δικός μου 'σαι, ὅλα δοῦ 'ναι ξενικά, ἡ μάνα μου 'ξερε, μόνου 'θελε ν' ἀνοίξουνε, τὸ πρόσωπο τ' ἀθρώπου 'ναι μαχαίρι, τὸ καλύτερο φατ' τοῦ κόσμου 'ναι ἡ ὄροξη. Τὸ *ι* μένει ὅταν πρὶν ἀπ' αὐτὸ χάθηκε σύμφωνο: οἱ τρεῖς του (γι)οί.*

50. οὐ τονισμένο - *ι* ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ συχνότερη εἶναι ἡ ἀνοχὴ τῆς χασμωδίας, ὅταν λόγοι σαφήνειας τὸ ἐπιβάλλουν. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νεώτερη γλώσσα μας· ἰδίως σὲ λόγιες λέξεις, μολοντί τὸ σύμπλεγμα οὐ - *ι* εἶναι σπάνιο· *καλοῦ ἱατροῦ, λαμπροῦ ἡλίου, παλαιοῦ ἱπλότη.* Μέσα στὴ λέξη τὸ ἄτονο *ι* ἀποσιωπᾶται καὶ στὴ μεσαιωνικὴ: *καὶ κρού(ει) μὲ τὸ ραβδὶν Χούμνου, Κοσμογέν. 2315, καὶ στὴ νέα Ἑλληνικὴ: ἀκού(ει)ς, κρού(ει)ς.* Τὸ *ι* διατηρεῖται ὅταν βρίσκεται σὲ νεώτερο σύμπλεγμα: *βού(δ)ι (Χάλη)*².

51. οὐ τονισμένο - *ί* τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ μέσα στὴ λέξη ἦταν ἀνύπαρκτο καὶ στὴ συνεφορὰ δυὸ λέξεων ἀνεκτό: *πανταχοῦ ἴσχυσεν, ἀλλαχοῦ ἴδρυσεν κ.τ.δ.*³

1. Βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MNE* 1, 216.

2. Α. Τσοπανάκη, *Τὸ ἰδιώμα τῆς Χάλης*, σ. 77.

3. M. Lejeune, *Traité de phonétique grecque*, σ. 294 κ.έ.

Στή μεσαιωνική συναντούμε πολλά παραδείγματα συναλοιφής με άφαίρεση του *ι* και έγκλιση του τόνου του: *ποῦ 'ναι*; Πουολ. 543, *ποῦ 'στε*; Διήγ. τετραπ. 1033, *ποῦ 'μεθεν*; Πουολ. 532, *ποῦ 'ν' ὁ πατέρας σου*; Ξενιτ. 287, *ὀπού 'πετε τ' ἀφέντη μας* Χούμνου, Κοσμογέν. 1932, *ὀπού 'χασιν τή χάρη* Διήγ. 'Αλεξ. 64 (D. Holton).

Στή Νεοελληνική συνεχίστηκε ἡ ἴδια μορφή τῆς συναλοιφής: *ποῦ 'σαι*; *ποῦ 'σουν*; *ποῦ 'ναι*; *ποῦ 'ν' τος*; Παράλληλα ὅμως χρησιμοποιούνται καί οἱ ἀκέριες μορφές: *ποῦ εἶσαι*; *ποῦ ἦσουν*; *ἀλλοῦ ἦταν*, *ποιοῦ εἶδους*; *καλοῦ ἦθους*.

52. ου ἄτονο - ο ἄτονο

Στήν ἀρχαία Ἑλληνική τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ συγκεραζόταν σὲ *ου*: τοῦ *ὀλυμπίου* - τοῦ *ὀλυμπίου*.

Στή μεσαιωνική ἡ συναλοιφή εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ διατήρηση τοῦ *ου* πρὸ τοῦ *ο*, ἀκριβῶς ὅπως καί στή Νεοελληνική: τοῦ *ὀνομάτου*, τοῦ *ὀρθοῦ*, τοῦ *ὀρτυκιοῦ*, τοῦ *ὀρφανοῦ*, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται καί ἡ διατήρηση τῆς χασμωδίας, ἰδίως στὶς λόγιες λέξεις: τοῦ *ὀποίου*, τοῦ *ὀπλαρχηγοῦ*, τοῦ *ὀρνετοῦ*, κ.τ.β.

53. ου ἄτονο - ὀ τονισμένο

Στήν ἀρχαία Ἑλληνική τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ συναντιόταν ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις, καί, ὅταν δὲν συνέτρεχε μετρικὴ ἀνάγκη, διατηροῦνταν ἀνέπαφο: τοῦ *ὄγκου*, τοῦ *ὄρκου*, τοῦ *ὄξους*, τοῦ *ὄρους*, τοῦ *ὄμου* κτλ.

Στή Νεοελληνική παρουσιάζεται μέσα στή λέξη σὲ δάνεια ἀπὸ ξένες γλῶσσες: ἰταλ. *fuoco* - *φόκος* (Κάρπαθος)¹, *galantuomo* - *γαλαντόμος* (κοινό), *casseruola* - *κατσαρόλα* (κοινό), *di luogo* - *τελόγγου* = *ἀμέσως* (Κάρπαθος)². Ἐπίσης σὲ νέες συναντήσεις φωνηέντων: *νὰ τοῦ δῶκω* - *νὰ τ' ὶκω* (Ρόδος)³, *νὰ σοῦ δῶκω* - *νὰ σ' ὶκω* (Κῶς)⁴. Ἴσως ἔτσι νὰ σχηματίστηκαν καί τὰ *β(ουδ)όμαντρα* (Κύπρος), *β(ουδ)όσυκα* (Ἰκαρία), *β(ουδ)όφταρμον* (Κύπρος)⁵, μολονότι αὐτὰ μποροῦν νὰ ἀναχθοῦν καί σὲ παλαιότερα *βοόμανδρα*, *βοόσυκον*, *βοόφθαλμος*.

Νεώτερα φωνηεντικά συμπλέγματα ἀντέχουν στή χασμωδία: *βου(β)ός*, (*Χάλκη*)⁶, *βου(δ)όγλωτσο* (Κάρπαθος)⁷.

1. Κ. Μηνᾶ, ὁ.π., σ. 42.

2. Στὸ ἴδιο.

3. Α. Tsopanakis, *Phonétique*, σ. 47.

4. Α. Καραναστάση, ὁ.π., σ. 40.

5. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MNE* 1,215.

6. Α. Τσοπανάκη, ὁ.π., σ. 77.

7. Κ. Μηνᾶ, ὁ.π., σ. 123.

54. οὐ τονισμένο - ο ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο μένει ἀσυναίρετο: ἀκούω, ἀκούομεν, κρούω, κρούομεν.

Τὸ ἴδιο καὶ στὴ μεσαιωνικὴ: ἀκούομεν - ἀκούονται, ἀλλὰ καὶ μὲ συναίρεση σὲ ὁ τονισμένο: ἀκούοντα - ἀκόντα Ἀπόκαυκος 283, 403, 423 κ.ά., κρούω - κρῶ Πρόδρομ. 3, 439¹.

Στὴ Νεοελληνικὴ, παράλληλα μὲ τὴν ἀσυναίρετη χρῆση, συχνὰ ἐνισχυμένη ἀπὸ ἀνάπτυξη εὐφωνικοῦ γ: ἀκού(γ)ω, κρού(γ)ω, ἢ ἀναλογικοῦ ν: λού(ν)ω, λύ(ν)ω, συναντοῦμε μέσα στὴ λέξη συναίρεση: ἀκῶ, ἢ ἀφαίρεση τοῦ ἄτονου ἀρχικοῦ ο: τοῦ (ῥ)ωκες - τοῦ ῥκες (Ρῶδος).

55. οὐ τονισμένο - ὁ τονισμένο

Ἡ συνάντηση τῶν δυὸ αὐτῶν φθόγγων στὴν ἀρχαία καὶ γενικὰ στὴ λόγια ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι δυνατὴ μόνο στὴ συνεκφορὰ λέξεων ποὺ ἡ πρώτη λήγει σὲ τονισμένο καὶ ἡ ἐπόμενη ἀρχίζει ἀπὸ τονισμένο φωνῆεν: ἰσχυροῦ ὄμβρου, καλοῦ ὄπλου κ.τ.δ.

Στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ ὁ πεζὸς λόγος προτιμᾷ τὴ χασμωδία: παντοῦ ὄπου, ἄλλοῦ ὄμως.

56. ου ἄτονο - ου ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ φωνῆεν ου, μὲ τὴν παλαιὰ γραφὴ του ὡς υ, δὲν μαρτυρεῖται, ὅσο ξέρω, ζευγαρωμένο μὲ ἄλλο ἄτονο υ.

Στὴ μεσαιωνικὴ, ὅπως καὶ στὴ σημερινὴ καθαρεύουσα, τὰ δυὸ ου, ὅταν τύχη νὰ συναντηθοῦν ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις, διατηροῦν τὴν αὐτοτέλειά τους: τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ οὐρίου, τοῦ οὐλαμοῦ, τοῦ οὐσιαστικοῦ κτλ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκθλιψὴ τοῦ πρώτου ου παρουσιάζεται ἐνωρίς: τ' οὐρανοῦ Θουσ. Ἀβρ. 955, καὶ σήμερα εἶναι πολὺ συνηθισμένη. Σὲ ἰδιώματα ὅπου δυὸ ἄτονα ου συναντήθηκαν μέσα στὴ λέξη μετὰ τὴν ἀποβολὴ ἐνδιάμεσου συμφώνου συγχωνεύονται σὲ ἓνα: κου(δ)ουνάτος - κουνάτος (Κῶς, Χίος).

57. οὐ τονισμένο - ου ἄτονο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ σύμπλεγμα οὐ - ου καὶ ὕ - ου ἔμενε ἀσυναίρετο: ἀκούουσι, κρούουσι, λύουσι κτλ., περὶ σοῦ οὐδὲν Πράξ. Ἀποστ. 24, 24.

Στὴ μεσαιωνικὴ καὶ στὴ νεώτερη Ἑλληνικὴ ἐπικρατεῖ τὸ πρῶτο, ὡς ἰσχυρότερο: ἀκού(ου)ν, κρού(ου)ν (κοινά). Τὸ ἴδιο καὶ μετὰ τὴν ἀποβολὴ ἐνδιά-

1. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *MNE* 1,215.

μεσου συμφώνου: *συγκού(δ)ουνοι - συγκούνοι* (Κάρπαθος)¹. Στή Μάνη αποσιωπᾶται καὶ τὸ *ου* ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν κατάληξη *-ω* τοῦ πρώτου ἐνικῆ προσώπου τῶν ρημάτων: *ἀκού(ου), κρού(ου)*² κτλ.

58. *ου* ἄτονο - *ού* τονισμένο

Στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τὸ παλαιό *ου* μὲ τὴ γραφὴ τοῦ ὡς *υ* διατηρεῖται κρατώντας τὸν τόνο του: τοῦ ὕδατος - θοῦδατος.

Στὴ Νεοελληνικὴ τὸ συναντοῦμε ἀποκλειστικὰ σὲ ἰδιώματα ποῦ χάνουν ἐνδιάμεσα σύμφωνα: *κου(δ)ούνι* (Κῶς)³, *κου(β)ούκλι* (Κῶς)⁴, τοῦ *(γι)οῦ μου* (Κάρπαθος)⁵, ἢ *ξηρημὴ του (γ)ούλα* (Νάξος), *πλι(γ)ούρι - πλουούρι* (Καστελόριζο)⁶.

60. *ού* τονισμένο - *ού* τονισμένο

Τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ μπορεῖ νὰ σχηματιστῆ σπάνια καὶ μόνο ἀπὸ τὸ τελικὸ *ου* μιᾶς λέξης καὶ τὸ ἀρχικὸ τῆς ἐπομένης, π.χ. *πανιοῦ οὔγια*, ὅποτε καὶ τὰ δυὸ φωνήεντα, ἐξίσου ἰσχυρὰ καὶ ὑποστηριζόμενα ἀπὸ τὴ μορφολογικὴ χρησιμότητά τους, διατηροῦν τὴν αὐτοτέλειά τους.

Θεσσαλονίκη

† Ν. Π. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ

[Συνεχίζεται στὸ 2^ο τεῦχος]

1. Κ. Μηνᾶ, δ.π., σ. 41.

2. Α. Mirambel, δ.π., σ. 129.

3. Α. Καραναστάση, δ.π., σ. 23, 24.

4. Στὸ ἴδιο, σ. 50.

5. Κ. Μηνᾶ, δ.π., σ. 44.

6. Μ. Κομνηνοῦ, *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Καστελλορίζου*, Ἀθήναι 1970, σ. 32.

